# 21. Yüzyılda
# Kafkasya

Editör:
SERDAR OĞUZHAN ÇAYCIOĞLU



KITABEVI • 867

*Rusya, Orta Asya ve Kafkasya*
*Araştırma Dizisi-4*

*21. Yüzyılda Kafkasya*
*Editör:* Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu

*Dizi Editörü*
Sadık Müfit Bilge

*Kapak Tasarım*
Minyatür Ajans

*Kitap İç Tasarım*
Hülya Aşkın Bilen

*Baskı - Cilt*
Çalış Ofset
Davutpaşa Caddesi No:8
Topkapı - İstanbul
Sertifika No: 45159

1. Baskı, 600 Adet
İstanbul, 2022

ISBN 978-625-8055-21-4

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 51261

*Online Satış*
www.kitabeviyayinlari.com

Kapak Görseli: Kafkaslar Siyasi Haritası*
(*Bu harita MSB Harita Genel Müdürlüğü tarafından üretilmiştir.)

Bu kitabın yazarları, dile getirdikleri görüşlerin kendilerine ait olduğunu, kullandıkları görsellerin sorumluluğunu ve bunlardan dolayı başka kimsenin sorumlu tutulamayacağını kabul ve tasdik ederler.

© Bütün yayın hakları "KİTABEVİ Yayınları"na aittir. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

KİTABEVİ
Yerebatan Caddesi. No: 33/6 Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: (0212) 527 11 16 e-mail:kitabevivaris@gmail.com

# 21. Yüzyılda Kafkasya

Editör

SERDAR OĞUZHAN ÇAYCIOĞLU

KİTABEVİ

# İçindekiler

**Editörün Notu** • VII

**Azerbaycan** • 1
Hatice Kerimoğlu

**Gürcistan** • 37
Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu

**Ermenistan** • 65
Yıldız Deveci Bozkuş

**Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri** • 95
Tekin Aycan Taşcı

**Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası** • 161
Vügar İmanbeyli

**Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası** • 205
İlyas Kemaloğlu

**ABD'nin Güney Kafkasya Politikası** • 221
Toğrul İsmayıl - Ali Necefoğlu

**Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası** • 251
Toğrul İsmayıl - Pelin Aliyev

**Çin Halk Cumhuriyeti'nin**
**Güney Kafkasya Politikası** • 285
Ömer Kul - Nurat Ilıyas

**İran'ın Güney Kafkasya Politikası** • 327
Serhan Afacan

**Dizin** • 355

# Editörün Notu

Karadeniz'in kuzeydoğusundaki Taman Yarımadası'ndan Hazar Denizi'nin batısındaki Apşeron Yarımadası'na kadar olan sahada kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan yüksek dağ silsilesi Kafkas dağları olarak tanımlanmaktadır. Adını bu dağlardan alan Kafkasya tabirine eski Yunan ve Roma dönemlerinde kaleme alınmış eserlerde rastlanır. Batı dillerine Caucasus, Caucase, Kaukasus, Rusçaya Kavkaz ve Orta Çağ İslam müelliflerinin yazdığı eserlere de Kabk şeklinde geçmiştir.

Kafkasya, coğrafi ve siyasi olarak güney ve kuzey şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan cumhuriyetleri bulunmaktadır. Günümüzde Rusya Federasyonu sınırları içerisinde kalan Kuzey Kafkasya'da ise Rusya Federasyonu'na bağlı (batıdan doğuya) Karaçay-Çerkes, Kabardey-Balkar, Kuzey Osetya-Alanya, İnguşetya, Çeçenistan ve Dağıstan cumhuriyetleri ile birlikte Güney Federal Bölgesi'nde bulunan Adıgey Cumhuriyeti şeklinde yedi özerk cumhuriyet yer almaktadır.

Kuzey ve güney şeklinde ikiye ayrılan Kafkasya'nın tanımlanmasıyla ilgili bazı görüş farkları bulunmaktadır. Bir görüşe göre; Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın yer aldığı Güney Kafkasya için 19. yüzyıldan itibaren Batılılar; *Transcaucasus* adını, Ruslar; Kafkas ötesi anlamına gelen *Zakavkaz* adını; Osmanlı müellifleri ise *Mavera-yı Kafkas* adını kullanmaktadır. Bir başka görüşe göre; dağların kuzeyinde kalan ve bugün Rusya Fede-

rasyonu içindeki özerk cumhuriyetlerin yer aldığı bölge asıl Kafkasya olarak tanımlanır. Fakat bu görüşe göre bazı problemler meydana gelmektedir. Çünkü Güney Kafkasya için kullanılan *Kafkas ötesi* tabiri Ruslar tarafından ortaya atıldığı için Rusya'dan bakıldığında anlamlı gelecektir. Fakat Türkiye'den bakıldığında kastedilen yerin *Kafkasya ötesi* değil, *Kafkasya berisi* olduğu görülecektir. Bu problem Kuzey Kafkasya için de aynı şekilde geçerlidir. Bizim de kabul ettiğimiz diğer görüş; Kafkas dağlarını esas almak suretiyle dağların kuzeyini Kuzey Kafkasya, güneyini ise Güney Kafkasya olarak tanımlamaktır. Bu şekilde yapılan bir tanımlama ile siyasi, coğrafi ve ilmi açıdan herhangi bir karmaşa yaşanmayacaktır. Bu sebeple elinizdeki kitapta Kuzey ve Güney Kafkasya tabirleri tercih edilmiştir.

Kafkasya, stratejik konumu sebebiyle tarih boyunca hep göz önünde olmuş, pek çok siyasi gücün etki alanında tutmak veya ele geçirmek istediği bir coğrafya olmuştur. Kafkasya'nın Karadeniz, Hazar Denizi ve Akdeniz arasında bir kara geçişi durumunda olması, çeşitli milletlerin buraya dikkat kesilmesine sebep olmuştur. Çünkü Kafkasya, üç kıta arasına giren Akdeniz, Marmara ve Boğazlar yoluyla Karadeniz'den oluşan su koridoruna hâkim bir bölgede bulunduğu için bu stratejik konumunu her an muhafaza etmiştir.

16 ve 17. yüzyıllarda Osmanlı Devleti ve İran arasında mücadele sahası olan Kafkasya, 18. yüzyılın ortalarından itibaren Rusya'nın da dâhil olduğu bir çekişme sahası haline gelmiştir. 19. yüzyıldan itibaren ise artık Rusya'nın etkili bir şekilde bölgede hâkimiyet sahibi olduğunu görmekteyiz. Çarlık Rusyası ve SSCB yönetimleri sırasında Kafkasya, siyasi, kültürel, etnik, dil, edebiyat ve daha pek çok açılardan önemli değişimler yaşamıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra da Güney Kafkasya'da yer alan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsız cumhuriyetler olarak ortaya çıkmış, Kuzey Kafkasya'da ise Rusya'ya bağlı özerk cumhuriyetler yeni sistem içerisindeki yerlerini almışlardır.

21. yüzyılda benzer konumunu muhafaza eden Kafkasya ülkeleri, çevresindeki siyasi yapılar ve dünya genelindeki küresel güçlerle olan münasebetlerini devam ettirmektedir. *21. Yüzyılda Kafkasya* adlı bu çalışmada Kafkasya'daki bağımsız ve özerk cumhuriyetler incelenmiş, Türkiye, İran ve Rusya'nın bölgeye yönelik politikaları değerlendirilmiştir. Bunun yanısıra küresel güçler olan Çin, ABD ve AB'nin bölgeye yönelik siyasi, ekonomik, enerji, güvenlik ve askeri iş birliği alanlarındaki politikalarının incelenmesi amaçlanmıştır. Kafkasya'daki enerji kaynakları ve taşımacılığının bölge ve dünya siyasetindeki rolünün tespiti de izah edilen konulardandır. Karabağ'da yaşanan son hadiselerden sonra bölgedeki siyasi dengelerde yaşanan değişim ve Türkiye ile diğer bazı güçlerin de bu siyasetin içerisinde yer alması, meselelerin anlaşılması için yeni çalışmaların yapılmasını zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla bu hadiselerin konunun uzmanları tarafından değerlendirilerek bütüncül bir şekilde ele alınmasıyla literatüre önemli bir katkı sağlanması düşünülmektedir.

Kuzey Kafkasya, Rusya Federasyonu içerisinde yer aldığı için kendi içerisinde bir bütün halinde değerlendirilmiş, Güney Kafkasya'daki bağımsız devletler ise müstakil olarak belirlenen plân dâhilinde ele alınmıştır. Kafkasya'daki enerji potansiyelleri; enerji kaynakları, petrol ve doğal gaz boru hatları, uluslararası teşkilatların enerji ve güvenlik politikaları, bölgesel ve uluslararası rekabet ve iş birliği gibi konular alanlarında uzman akademisyenler tarafından hazırlanmıştır. 21. yüzyılda Kafkasya'nın bölgesel dengeler ve mevcut siyasî koşullar da göz önüne alınarak dünya siyasetinde nasıl bir rol oynadığı sorusu bu şekilde ortaya konulmuştur.

Kitapta kullanılan kelimelerin yazımında Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı *Yazım Kılavuzu*'na uyulmuştur. Dipnot ve kaynakça sisteminde belli bir yöntem izlenerek bütünlük sağlanmıştır. Kitapta ikinci kez gösterilen atıf için yazarın soyadından sonra *age.* (adı geçen eser), agm. (adı geçen makale), *agt.*

(adı geçen tez) şeklinde kısaltma yapılmıştır. Eğer yazarın birden fazla eserine atıf veriliyorsa eserin anlamlı kısaltması verilmiştir.

Kitaba değerli ve özgün yazılarıyla katkıda bulunan kıymetli hocalarıma ve meslektaşlarıma müteşekkirim. Kafkaslar Siyasi Haritasının kullanımına izin veren Milli Savunma Bakanlığı Harita Genel Müdürlüğü'ne ve değerli personeline teşekkür ediyorum. Baskıya girmeden önce kitabı okuyarak son kontrolü yapan değerli büyüğüm Sadık Müfit Bilge'ye şükran borçluyum. Son olarak dizgiyi yapan Hülya Aşkın Bilen'e ve kitabın basımını üstlenen Kitabevi Yayınları sahibi Mehmet Varış'a teşekkür ediyor, kitabın beğenilerek okunmasını ve Kafkasya çalışmaları için faydalı olmasını temenni ediyorum.

**Dr. Serdar Oğuzhan ÇAYCIOĞLU**
**İstanbul, 2022**

# *Çin Halk Cumhuriyeti'nin Güney Kafkasya Politikası*

Ömer KUL[*]
Nurat ILIYAS[**]

**Giriş**

Kadim zamanlardan beridir batı ile doğu arasında yıllar boyunca kademeli olarak kurulan, etkileşim yaşanan tarihî İpek Yolu'nun önemli duraklarından biri olan Kafkasya, aynı zamanda kuzeyden güneye sıcak denizlere ulaşmak için kullanılan bir bölgedir. Bilhassa Güney Kafkasya, stratejik konumu ve petrol ve doğal gaz kaynakları bakımından dünyanın önde gelen bölgelerindendir. Bölge bir taraftan enerjinin batıya ulaştırması diğer taraftan Türkistan coğrafyasına ihracat güzergâhı bakımından günümüzde bir çekişme alanı haline gelmiştir.[1] Bununla

[*] Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi
[**] İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Öğrencisi

[1] Doğan Şafak Polat, "Kafkasya'da Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan İttifakının Bölgesel Güvenliğe Etkileri", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/2 (Ekim 2019), s. 249-250; Namık Ramazanov, *AB Güney Kafkasya İlişkilerinin Hukuki-Siyasi Boyutu*, İstanbul Üniv. Sos. Bil. Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 36-37; Meryem İlayda Atlas, "Kenar, Kuşak ve Yol: Rusya'nın Transkafkasya Politikası", https://kriterdergi.com/dis-politika/kenar-kusak-ve-yol-rusyanin-transkafkasya-politikasi/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

birlikte son yıllarda Hazar Denizi ve çevresinde çok daha büyük hidrokarbon rezervlerinin tespit edilmesi enerjinin nakli konusunda Güney Kafkasya'yı daha da önemli bir hale getirmiştir.[2]

Bölgenin coğrafi yapısı bir taraftan mahalli kültürlerin korunmasına yardım ederken diğer taraftan bölgesel çatışma alanlarını da doğurmuştur. Bölge etnisite ve dini inanışlar bakımında zenginliği ile de bilinmektedir. Bölgede 70'e yakın mahalli, 20'den fazla Hint-Avrupa, Türk ve Semitik grup dil konuşulmaktadır. Ayrıca Müslüman, Hristiyan, Yahudi ve Budist varlığı yanında mahalli inanış ve pagan kültürü etkisi de bulunmaktadır. Bölgenin güneyinde Azerbaycan dışında Gürcüler ve Osetler'in bir kısmı hariç diğer halklar Müslümandır. Bölgenin güneyinde Şiilik kuzeyinde ise Sünnilik etkindir. Son yıllarda ise ciddi misyonerlik faaliyetlerinin yapıldığı bölgede başta Vehhabilik olmak üzere radikal eğilimli düşünceler ön plana çıkmaya başlamıştır. Hrıstiyanlar açısından ise Rus, Gürcü Ortodoks ve Ermeni Gregoryen kiliseleri yanında az da olsa Katolik kiliseleri ile Protestanlar da bulunmaktadır.[3]

Bölgenin stratejik önemi yanında üç bağımsız devlet olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın birçok problemi de bulunmaktadır. Mesela Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ, Gürcistan'ın farklı etnisitelerden kaynaklı ayrılıkçı ve Rusya'nın bir kısım bölgelerini işgali ile Ermenistan'ın izole edilmesi gibi. Bölge devletleri SSCB'nin dağılmasından sonra Rus etkisinden kurtulmak için NATO ve ABD[4] üzerinden Batı'ya yanaşma siyaseti izlemiştir. Buna mukabil Rusya, bölgenin kendi etki alanında kal-

---

2 Utku Yapıcı, "Türkiye'nin Güney Kafkasya Siyaseti", *Alternatif Politika*, 7/3 (Ekim 2015), s. 427-428.

3 Ali Faik Demir, "Çatışma Bölgesi Olarak Kafkasya En Önemli Çatışma Noktaları ve Çözüm Önerileri", *Kafkasya'da Beklentiler ve Olanaklar Çalıştayı*, Konrad Adeneauer Vakfı-Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 9 (Temmuz 2007), s. 16-18.

4 ABD, bölgede, çıkarlarını korumak ve etkinliğini arttırmak istemekte, bu bağlamda "Hazar Bölgesi Güvenlik Girişimi"ni desteklemekte, bu gaye ile eski Sovyet coğrafyasında NATO'nun genişlemesi siyasetine taraf olmaktadır. RF

masına yönelik bir tutum içerisindedir. Bu cümleden olarak Gürcistan, ABD'ye; Ermenistan, Rusya'ya; Azerbaycan ise Türkiye[5]

ve İran'ın bölge ülkelerine etkisini azaltmak gayesiyle 1991'de "Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi" oluşturulmuş, Ocak 1994'te ise "Barış İçin Ortaklık Projesi" başlatılmıştır. "Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi" 1997 yılında yerini "Avrupa Atlantik İşbirliği Konseyi"ne bırakmıştır. Yine RF'nin etkisini azaltmak gayesiyle Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan ve Moldova'dan uluşan "Bölgesel Güvenlik Paktı" kurulmuştur. (Polat, agm., s. 251-252; Emin Gürses, "Kafkasya'da Uluslararası Rekabet", *Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel*, 7/1 (İlkbahar 2001), s. 250 vd.). 18 Mayıs 1998'de gerçekleştirilen AB-ABD Zirvesi'nde günümüzde de güncelliğini koruyan Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ilişkilerine dair mutabakata varılmıştır. (Namık Ramazanov, *AB Güney Kafkasya İlişkilerinin Hukuki-Siyasi Boyutu*, İstanbul Üniv. Sos. Bil. Ens. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 157-159). 11 Eylül sonrasında ise ABD'nin Orta Asya ile bağlantısını sağlayan Kafkasya'ya ilgisi yoğunlaşmıştır. (A.Ersin Dedekoca, *ABD-Çin İlişkilerinin Ekonomi Politiği ve Yeni Dünya Düzeni Oluşumuna Etkileri*, Kadir Has Üniv. Sos. Bil. Ensti., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 37-38; Araz Aslanlı, "Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu", *Eko Avrasya Yay.*, Ankara 2013, s. 17-18; Mete Taşkın, *Bağımsızlığından Sonra Gürcistan-Türkiye İlişkileri*, Dokuz Eylül Üniv., Atatürk İlkeleri ve Inkilap Tarihi Enst., Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006, s. 58; Göktürk Tüysüzoğlu, "Güney Kafkasya'da Bölgesel İşbirliği Gerçekliğinden Soyutlanan Ülke: Ermenistan", *Ermeni Araştırmaları*, 44 (2013), s. 254).

[5] Türkiye, bölge ülkelerinin siyasi ve ekonomik istikrara kavuşması yanında iş birliğini geliştirmek ve AB-Atlantik kurumlarıyla entegrasyonlarını desteklemektedir. 1991 sonrası bölge ülkelerinden Azerbaycan ile ikili ilişkilerini hızlıca geliştiren Türkiye, Ermenistan'ın 1915 olaylarına yönelik tutumu yanında Karabağ bölgesini işgali gibi olumsuzluklar yüzünden sıkıntılı bir süreç yaşamıştır. (https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-guney-kafkasya-ulkeleriyle-iliskileri.tr.mfa/20.9.2021; Adem Üzümcü-Samet Topal, "ABD-İran Yakınlaşması ve Kırım Gerginliği Ortamında Türkiye'nin Enerji Tedarikinde Azerbaycan, İran ve Irak'ın Artan Önemi: Dış Ticaret ve Enerji İlişkileri Açısından Yeni Fırsatlar (mı?)", *KAÜ İİBF Dergisi*, 6/9 (2015), s. 100). Bilhassa Azerbaycan ve Gürcistan ile gelişen ve derinleşen ilişkiler her üç devletin de çıkar ve beklentilerine uygun devam etmekte, Ermenistan ile ise ilişki kurmak mümkün görünmemektedir. (Polat, agm., s. 261; Ali Asker - Sevinç Aliyeva, "Türkiye Dış Politikasında Güney Kafkasya'nın Güvenliği: Türk-Ermeni İlişkileri Örneğinde", *İRS Siyaset*, 4/16 (KIŞ 2015), s. 59-61). Türkiye'nin Nahçıvan üzerinden Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ile kurabileceği bağlatı ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda elini kuvvetlendirebilecek potansiyele sahiptir. (A. Yavuz Şahin - M. Furkan Şahin, "Azerbaycan Ekslavı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Karabağ'ın İşgalden Kurtarılması Sonrası Türkiye İle Azerbaycan Ticari İlişkilerindeki Önemi" *International Social Sciences Studies Journal*, 7/80, s. 1230-1231).

ile iyi ilişkileri merkeze aldığı bir denge siyaseti takip etmektedir.[6]

Kafkasların karmaşık ve çatışmaya açık yapısı Sovyetlerin milliyetler politikasının bir sonucudur. Kabardey-Balkar Cumhuriyeti ve Karaçay-Çerkes Cumhuriyetlerinde de görüleceği üzere, sınırlı bölgedeki farklı etnisitelere çizilen sınırlar ile birbirinin içine iskân siyaseti günümüzde bile içinden çıkılmaz bir durumu doğurmuştur. Osetya'nın güney ve kuzey olarak ikiye ayrılması, Abhazya'nın Gürcistan'a bağlanması, Lezgilerin Azerbaycan ve Dağıstan arasında bölünmesi, bölgedeki Sovyet siyaseti sonucunda vuku bulmuştur. Bu olumsuzluklara II. Dünya Harbi öncesi, sırası ve sonrasında bölgeden göç ettirilen hakların geri dönüşlerinde yaşanan sıkıntılar eklenmiştir.[7]

Hem Sovyet yönetimi hem de Rusya Federasyonu dönemindeki idari yapılanma ve uygulamaya konulan siyasi kararlar Kafkasya'nın bugün içinde bulunduğu istikrarsız durumunun belirleyicisi olmuştur. Bu durum aynı zamanda güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Mevcut durumun ortadan kaldırılması adına ortaya atılan projeler ise bölgenin stratejik önemini artırarak bölgesel güvenliği ön plana çıkarmıştır. Tüm bu problemlerin bir getirisi olarak 1991 sonrası ortaya konan tüm çabalara rağmen bölgedeki hiçbir sorun tamamen çözülememiştir.[8]

### Çin'in Kafkasya Siyaseti

Kafkasya bölgesinin Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile olan ilişkileri SSCB öncesinde yok denecek kadar azdır. Sovyetlerin dağılma sürecinde bölge ile mustakbel ilişkiler için hazırlıklarını

---

6 Polat, agm., s. 250, 257-258; Üzümcü - Topal, agm., s. 97-98.

7 Demir, agm., s. 27-33.

8 Hatem Cabbarlı, "Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları: Dağlık Karabağ Örneğinde", *Karadeniz Araştırmaları*, 53 (Bahar 2017), s. 54 vd.

tamalayan ÇHC, sürecin hemen ardından resmî temaslarını başlatmıştır.[9] Bununla birlikte bölgenin son yıllarda artan önemi ÇHC'yi de bölgeyle ilgilenmeye sevk etmiştir. ÇHC'nin bölge ile ilişkilerini birbirinden farklı olmak üzere Kuzey ve Güney olarak ayırdığı görülmektedir. Batı ile mücadelelesinde Rusya Federasyonu (RF)'nu stratejik ortak olarak değerlendiren ÇHC, Rusya'nın toprak bütünlüğüne saygı çerçevesinde Rusya'nın Kafkasya politikasına, Çeçen sorununda olduğu gibi, büyük oranda ses çıkartmamaktadır.[10] ÇHC diğer taraftan ABD'nin bölgeye yerleşmemesini istemekte ve SSCB sonrası oluşan boşluğu ise doldurmak istemektedir. Bu bağlamda ÇHC'nin 1991 sonrası dönemde oluşan ABD-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye yakınlığına karşılık Rusya-İran-Ermenistan birlikteliğine çalıştığı söylenebilir.[11] Bu gelişmeler önümüzdeki dönemde bölgede rekabetin

---

9 A.Başkan, "Chına's growıng presence in the Caucasus and its neıghbourhood: New Sılk Road", *Caucasology*, 4 (2018), s. 213. Araz Aslanlı, "Çin-Güney Kafkasya Ülkeleri İlişkileri", *Türk Yurdu*, 222 (Şubat 2006), https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3939/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

10 J. Boonstra, *The South Caucasus and its Wider Neighbourhood*, Madrid 2015, s. 22.

11 Kafkasya bölgesi hem kendi içerisinde hem de komşularıyla ilişkilerinde gerginliklerin süregeldiği bir coğrafyadır. (http://www.eurasianet.org/node/81701/20.9.2021; http://www.aljazeera.com.tr/gorus/guney-kafkasyada-iran-ve-israil-rekabeti/20.9.2021; http://aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-iranda-cesitli-gorusmeler-gerceklestirdi/526130/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021); http://www.aljazeera.com.tr/haber/putin-ve-ruhani-azerbaycanda/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021). Mesela Azerbaycan'ın İsrail ile ilişkilerini geliştirmesi, Sovyetler döneminde bölge ile irtibatını tamamen Moskova üzerinden yürüten İran'ın tekisine neden olmuş, bu durum İran'ın Ermenistan'a yakınlaşmasına yol açmıştır. (http://musavat.com/news/gundem/iran-la-dost-olaq-yoxsa-dushmen_404633.html/ (Erişim Tarihi: 20.9.2021); http://www.aljazeera.com.tr/gorus/guney-kafkasyada-iran-ve-israil-rekabeti/20.9.2021; Elnur Jamilli, *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası (1991-2001)*, Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst.,Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, s. 297; Kenan Aslanlı, "İran-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri", *İRAM*, (Aralık 2017), s. 7-8). Uhdesinde büyük oranda Türk nüfus barındındıran İran'ın Ermenistan ile stratejik yakınlaşmasını Bakü'den çekinceleri de etkilemektedir. Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı işgali üzerine Türkiye ve Azerbaycan sınır kapılarının kendisine kapatılması, biraz da zorunluluktan, İran ile siyasi, ekonomik ve askerî iş birliği kur-

daha da artacağının göstergesi durumundadır.[12] Çin'in Güney Kafkasya stratejisi; yeni pazarlara ve ekonomik değeri olan stratejik alanlara sahip olmak, bölgenin enerji kaynakları üzerinden kaynak çeşitliliğini arttırmak ve bölgeyi Batı ile ticaretinde alternatif bir güzergâh haline getirmek şeklinde özetlenebilir.[13]

ÇHC, Dışişleri Bakanı Qian Qichen, 27 Aralık 1991 tarihinde çektiği bir telgraf ile üç Kafkas ülkesinin (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) bağımsızlığını tanıdığını ilan etmiştir. 1992 yılında üç ülke başkentlerine resmî bir ziyarette bulunulmuş ve ilişkilerin başlatılmasına dair belgeler imzalamıştır. 2013 yılında ÇHC tarafından resmen başlatılan ve büyük önem atfedilen Kuşak-Yol Girişimi (KYG)[14] bölge devletleri tarafından da destek-

masına zemin hazırlamıştır. Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Sinem Karadağ, "İran-Ermenistan İlişkileri ve Belirleyici Dinamikler", *İNSAMER*, (2019), s. 1-3.; B. Adıbelli, "Çin'in Kafkaslar ve Avrasya Politikası", *Global Savunma*, https://www.globalsavunma.com.tr/cin-in-kafkaslar-ve-avrasya-politikasi.html/, (Erişim Tarihi: 4.11.2021).

12 Jamilli, *agt*., s. 195-196.

13 Aslanlı, "Çin-Güney Kafkasya İlişkileri".

14 KYG en öz tarifiyle dünyanın üretim üssü haline gelen ÇHC'yi ulaşım ağlarıyla dünya pazarlarına bağlama projesidir. ÇHC Başkanı Xi Jin-ping'in 7 Eylül 2013 tarihinde Kazakistan'da ve aynı yılın 3 Ekim tarihinde Endonezya'da yaptığı konuşmalarda duyurduğu Proje'ye günümüzde 100'den fazla ülke taraf olmuş durumdadır. Proje, altyapıları eskimiş devletlerin bu eksikliklerini tamalayarak onları uluslararası ticarete elverişli hale getirmeyi öngörmektedir. Proje "Kara" ve "Deniz"den olmak üzere iki ana kola ayrılmaktadır. Kara İpek Yolu güzergâhında bulunan Kafkasya'nın ise jeopolitik ve jeostratejik öneminden istifade edilmek istenmektedir. (N. Rollan, Vliyaniye Kitaya v stranah Vostoçnoy Evropı i Yujnogo Kavkaza", *Russie. Nei. Visions*, 112 (2018), s. 9; Ezgi Uzun, "Değişen Kafkasya jeopoltiğinde Türkiye-İran İlişkileri" https://www.aa.com.tr/tr/analiz/degisen-kafkasya-jeopolitiginde-turkiye-iran-iliskileri/2094578/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021); https://www.tasnimnews.com/en/news/2016/01/23/978961/iran-china-issue-joint-statement-on-comprehensive-strategic-partnership/, (Erişim Tarihi: 21.9.2021). Dünya ticaretinin %60'ına ve ekonomik gücünün %40'ına hakim olmayı amaçlayan Proje'nin bu hedefini tutturması ÇHC'ye mevcut sistemi kendi lehine dönüştürme imkanı sağlayabilecektir. (Erkin Ekrem, "Yeni İpek Yolu Projesi ve Türk-Çin İlişkilerinde Uygur Sorunu", https://www.sde.org.tr/yeni-ipek-yolu-projesi-ve-turk-cin-iliskilerinde-uygur-sorunu-bolgesel-analiz-69/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021); Mustafa Yıldıran, "İpekyolu Çevresinde Enerji Ekonomileri-

lenmiştir. Bu destek adı geçen her üç ülke yönetimlerinin ÇHC ile ilişkilerine özel önem vermesini beraberinde getirmiştir.[15] Ermenistan'ın ayrı bir yeri olsa da, Gürcistan ve Azerbaycan yönetimleri ÇHC'yi önemli bir yatırım partneri olarak görmektedir. Geçen sürede bölge ülkelerinde ÇHC'nin ekonomik ağırlığı ise hissedilir hale gelmiştir.[16]

---

nin Yükselişi ve Enerji Üzerindeki Rekabet: Potansiyel, Stratejiler ve Yeni Büyük Oyun", *Avrasya Etüdleri*, 43 (2013-1), s. 107-109, 115; Yıldız Deveci Bozkuş, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Çin-Ermenistan İlişkileri", *Karadeniz Araştırmaları*, XVII/65 (2020), s. 31-32). 2017 yılı itibariyle 71 üye ülkeye ulaşan KYG, dünya nüfusunun % 65'ine, GSYH'sının % 42'sine, bilinen enerji rezervlerinin % 75'ine ve kara yüzölçümünün % 40'ından fazlasını kapsar hale gelmiştir (Ü. Bülent Güner, "OBOR Sürecinde Türkiye; Beklentiler ve Sorunlar", *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimlerde Akademik Araştırmalar-VI, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Çalışmaları*, s. 69). Proje'nin, ÇHC'nin 100. kuruluş yıldönümü olan 2049'da tamamlanması planmakatadır. Girişimin desteklemek amacıyla 40 milyar dolar bütçesi olan "İpek Yolu Fonu" kurulmuştur (Reyılagulı Tuerdi, "Yeni İpek Yolu Projesi ve Türkiye-Çin İşbirliğine Etkileri", İstanbul Ticaret Üniv. Dış Ticaret Enstitüsü Tartışma Metinleri, s. 7-8; Hale Aydoğmuş, "Siyasi ve ekonomik temelde yükselen Türkiye-Çin ilişkileri", https://www.trthaber.com/haber/gundem/siyasi-ve-ekonomik-temelde-yukselen-turkiye-cin-iliskileri-421508.html/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021). Proje'nin mihenk noktalarından biri ÇHC'nin uyguladığı borçlandırma stratejisidir. Borcunu ödeyemeyen devletlerin kamu varlıklarına belli süreliğine el konulmaktadır. Sri Lanka'nın Hambantota limanının hakları China Merchant Grup'a 99 yıllığına kiralanması, Pakistan'ın Gwadar şehrindeki liman'ın 44 yıllığına Çin'e devredilmesi, Mombasa limanının Çin'e verilmesi, Myanmar'da Çin'in 1,5 milyar dolar yatırım ile inşa ettiği petrol boru hattının işletme yetkisini 7 milyar dolar ile devralması örnekleri bu duruma emsal gösterilebilir. Malezya ve Maldivler'in proje ve borç anlaşmaları ile projelerin tekrar gözden geçirilmesi, Kırgızistan ve Tacikistan'ın ekonomik olarak çeşitli handikaplarının bulunması gibi durumlar ÇHC'nin borç tuzağı diplomasisindeki strateji ve hedeflerini ortaya koymaktadır. Bkz. Serdar Yılmaz, "Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye'ye Etkisi", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16/32 (Aralık 2020), s. 5276, 5290-5293. Ayrıca bkz. Y. M. Borisova, "Politika Kitaya na postsovetskom prostranstve. initsiativa odin poyas – odin put'", *Problemı Postsovetskogo Prostranstva | Post-Soviyet Issues*, 4/3 (2017), s. 202-209.

[15] Alaattin Yalçınkaya, "Kafkasya da Siyasi Gelişmeler Etnik Düğümden Küresel Kördüğüme", https://avim.org.tr/tr/Yorum/CIN-IN-KAFKASYA-DA-ARTAN-AGIRLIGI/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

[16] Bozkuş, agm., s. 30-31.

ÇHC'nin 1980 sonrası hızlı gelişen ekonomisi onu hammadde, yeni kaynak ve pazar arayışına itmiş, bu durum ekonomisi daha zayıf lakin zikredilen kaynaklar bakımından münbit ülke ve bölgelere yönelik siyaset gütmesini beraberinde getirmiştir. Kolay bir yatırımcı gözü ile bakılan ÇHC ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeye hevesli devletler geçen süre içerisinde borç batağına sürüklenmeye başlamış, bu ilişkilerin bedelinin ne olacağını ise tartışılır hale getirmiştir. Bölge ülkeleri de içinde bulundukları açmazlarda ÇHC'nin sunduğu ekonomik fırsatlardan istifade etmek istemektedir. Yaşanan tecrübeler orta ve uzun vadede, ilişkilerde ÇHC'nin daha kârlı çıkacağına işaret etmektedir. ÇHC'nin "toprak bütünlüğü, egemenlik ve içişlerine karışmama prensibi" ülkelerin ilgisini çekmekte, bu ise ÇHC'nin kısa sürede yayılma siyasetinde kazanımlar elde etmesini sağlamaktadır. ÇHC tarafından, Batı sisteminin aksine, daha kolay ve şarta bağlı olmadan daha düşük faizlerle kullandırılan kredilerin günün sonunda KYG'ye fayda sağlayacak projelerde kullandırılması, Çinli işçi istihdamını dayatması ve kullanılacak malzemenin Çin imalatı olması amiyane tabirle bir taşla birkaç kuş vurmak olarak ifade edilebilecek siyasi bir döngü oluşturmuşur. Bu ise zaman içerisinde alınan kredilerin geriye ödenmesinde sıkıntılar yaşanmasına, sıkıntıların çözümünde de tekrar Çin'den kredi kullanılmasını beraberinde getirmiş, doğal olarak bu durum kredi kullanan ülkeleri daha çok borç batağına sürüklemiştir. ÇHC yönetimi ayrıca bölge ülkeleriyle kültürel alanlarda da faaliyetler yapmaktadır. 2010 yılında Urumçi'de Çin Eğitim Bakanlığı'nın kontrolünde kurulan Hanban Ajansı ilişkideki ülkelerin üniversiteleriyle bağlantıya geçmiş, Konfiçyüs enstitüleri, dil ve kültür merkezleri açılmaya başlanmıştır. Çin dilini öğrenenler ise o ülkelerdeki faal Çin şirketlerinde çalıştırılmaktadır.[17]

---

[17] Yavuz Kerimoğlu, "Çin'in Orta Asya Politikaları", https://insamer.com/tr/cinin-orta-asya-politikalari_1942.html/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

Bir kısım araştırmacılara göre ÇHC, küresel hegemonyasını kurmak amacıyla, Mao sonrası iktidara gelen Deng Xiao-ping'in 1981-2025 yıllarını kapsayan "üç aşamalı kalkınma stratejisi" ve 2017 yılında Xi Jin-ping'in 2020-2050 yıllarını kapsayan "ikinci üç aşamalı büyüme stratejisi" ile KYG'ye yeni bir vizyon kazandırmıştır.[18] Dünyanın üretim üssü haline getirilen Çin'in artık uluslararası siyasetin belirlenmesinde bir aktör olacağı genel kabul görse de yaşayabileceği bir ekonomik krizin dünyayı etkileyebileceği de söylenmektedir. Birçok enerji nakil hattının ABD kontrolünde olduğunun farkında olan ÇHC, kendi kontrolünde ulaşım ağı kurmak istemektedir.[19] Yeni dönem ÇHC'yi sadece çevresi ile değil dünyanın farklı ülkeleriyle de iletişim kurmaya sevk etmiştir. Bütün bu gelişmeler ise yayılmacı bir Çin tehdidinin varlığını daha da görünür hale getirmiştir.[20]

Bilindiği üzere KYG sadece boru hatlarını değil, ticaret yollarını da ihtiva etmektedir. ÇHC'nin arzu ettiği şekilde KYG'yi hayata geçirmesi hem ticari yolları kontrol etmesini sağlayacak hem de bu yollar vasıtasıyla ürünlerini pazarlara en az maliyet ve en kısa zamanda ulaştırabilecektir. Belki daha da önemlisi bu yollar sayesinde Çin'in Orta Asya ile bağlantısını sağlayan Korgas ve Alatav geçitleri de daima açık kalabilecektir.[21] Bu sayede ekonomik etki alanını genişletecek ÇHC yönetimi Çinli firmalara verdiği krediler sayesinde ilgili ülkelerde ticari, ekonomik ve siyasi nüfuz kazanabilecektir.[22] Bütün bu gelişmelerin doğal bir

---

[18] Ekrem, agm..

[19] Erkan Avcı, "Çin'in Kafkasya Politikaları", *USBED* (Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü), Mart 2014, s.y.

[20] Çağdaş Üngör, "Çin ve Üçüncü Dünya", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 41 (Ekim 2009), s. 36-37.

[21] Timuçin Kodaman - İsa Burak Gonca, "Jeoekonomik Hayaller: Çin'in Yeni İpek Yolu Girişimi'nin Orta Asya'da Algısı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5/5 (2016), s. 1258-1259.

[22] Cengiz Yavılıoğlu, "Çin Öncülüğünde Yeni Bölgesel Finansal Mimari Oluşturma Çabaları: Tek Kuşak-Tek Yol Projesi", *Maliye Dergisi*, 170 (Ocak-Haziran 2016), s. XIV-XV.

sonucu olarak doğal gaza aşırı ihtiyacı olan ÇHC yönetimi Hazar havzası ve dolayısıyla Kafkasya bölgesi ile ilişkilerine özel önem atfetmeye başlamıştır.[23]

ÇHC'nin Kafkaslara girmek amacıyla özel olarak ilgilendiği ülke Ermenistan olmuştur. Bu bağlamda Türkiye ile Batı devletlerinin Azerbaycan üzerinden doğuya açılmalarını Ermenistan üzerinden engellemek istemektedir. ÇHC, Türkmenistan başta olmak üzere Kazak ve Özbek petrol ve doğal gazını inşa ettiği boru hatları ve taşımacılık sistemiyle kontrolüne almak ve de Orta Asya'nın Kafkasya üzerinden Türkiye ve Avrupa'ya ulaşmasını sekteye uğratmak arzusundadır. ÇHC, zikredilen bölgelerde doğal kaynakların keşfi ve çıkarılmasına dair, Rusya ile de müşterek hareket ederek, krediler tahsis edip ortak çalışmalar yapmış ve nihayetinde avantajlı bir konuma yükselmiştir. Bu durum Rusya, ABD, Türkiye ve İran arasında Orta Asya petrol-doğal gazı üzerinde yaşanan rekabete ÇHC'nin de eklemesine neden olmuştur.[24] Yatırımlarını artıran ÇHC yönetimi bu sayede hem enerji güvenliğini sağlama almış, hem bölge üzerinde hâkimiyet kurmaya başlamış hem de AB[25] ve ABD gibi küresel

---

[23] E. L. Horbaladze, "Postsovetskoe prostranstvo v sfere interesov rossiyskoy i kitayskoy vneşney politiki: yabloko razdora ili prostranstvo dlya plodotvornogo sotrudniçestva" *Advanced Research: Problems And New Approaches*, s. 88 vd., https://sciencen.org/assets/Kontent/Konferencii/Arhiv-konferencij/KOF-232.pdf./, (Erişim Tarihi: 4.11.2021); E. Gürses, agm., s. 264-65.

[24] Hasan Duran - Kadir Kürşat Yılmaz, "Devi Bağlayan Bağlar: Çin'in Orta Asya Enerji Kaynaklarındaki Çıkarı", *International Conference on Eurasian Economies* (2011), s. 37-41.

[25] 1990 öncesi bölge ile hiç ilgilenmediği söylenebilecek olan AB, 1990 sonrası, bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanması ile bölgede daha fazla söz sahibi olmak istemiştir. AB'nin Kafkasya üzerinde tam anlamıyla etkili olması Aralık 2003'te kabul edilen "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Stratejisi" ile başlamış, 14 Haziran 2004'te ise AB Dış İlişkiler Konseyi, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın "Komşuluk Politikası" kapsamına alınmasına karar vermiştir. AB, 2008 yılında ise bu sefer Ukrayna ve Moldova'nında içerisinde olduğu Güney Kafkasya ülkelerinden oluşan 'Doğu Ortaklığı' adında yeni bir girişimi başlatmıştır. Bölgenin kronikleşmiş sorunlarının çözümünde etkili olamadığı görülen AB, daha çok bölgenin altyapı çalışmaları ve reha-

güçlere karşı bir rakip olarak ortaya çıkmıştır. ÇHC'nin yumuşak güç stratejisi ile hegemonik bir yapılanma kurmak istediği söylenebilir.[26]

Gelişen ekonomisinin sürdürülebilirliği açısından enerji ve hammade ihtiyacını sürekli bir şekilde karşılamak durumunda olan ÇHC'nin 2035 yılına kadar her yıl ortalama %7 artış gösterecek bir talebi olacağı ve bunun da zikredilen tarihte dünya doğal gaz talebinin %11,6'sını oluşturacağı öngörülmektedir. 1992 sonrası petrol üretiminde de dışa bağımlı hale gelen ÇHC'nin günümüzde tüketimi ile üretimi arasındaki makas hayli açılmıştır. Kafkasya bölgesine yatırımlarını hızlandıran ÇHC'nin her geçen gün bölge üzerinde hâkimiyetini genişlettiği görülmekte ve diğer aktörlere göre avantajlı hale gelmektedir.[27] Gelinen noktada yayılmacı siyasetine, sürdürülebilir kalkınmasına, enerji ihtiyacının karşılanmasına

bilitasyonuna odaklanmıştır. (Hikmet Kırık-Atahan Birol Kartal, "Avrupa Birliği ve Rusya'nın Güney Kafkasya Politikaları: Bölgede Barış Artık Daha mı Yakın?", *Karadeniz ve Kafkasya'da Güvenlik ve İşbirliği Paneli*, İstanbul 2014, s. 50-51; Sultan Ceylan, "AB'nin Kafkasya Politikası ve Bölge Üzerindeki Etkileri", https://www.tuicakademi.org/abnin-kafkasya-politikasi-bolge-uzerindeki-etkileri/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).; Vano Chkhikvadze, "Doğu Ortaklığı: Gürcistan için sırada ne var", https://tr.boell.org/tr/2019/09/24/dogu-ortakligi-gurcistan-icin-sirada-ne-var/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021). AB'nin bölgeye yönelik bir diğer desteği de ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin durumlarının düzeltilmesine dair aldığı inisiyatif olmuştur. (Özge Bozkaya - Sedef Eylemler, "Güney Kafkasyada Ülke İçinde Yerinden edilmiş Kişiler Sorunu: Avrupa Birliği'nin Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 18/1 (2019), s. 137-38). AB, bölgenin hammadde potasiyeli, stratejk önemi, Pazar potansiyeli ve diğer bölgesel ve uluslararası güçler gibi bölgede varlığını devam ettirebilmek adına bölge ile ilgilenmektedir. (Toğrul Veli Kamiloğlu, *Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, s. 50-54; Ramazanov, *agt*., s. 69-70; Saken Yessirkepov, *Çin'in Orta Asya Politikası*, İstanbul Üniv. Sos. Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 40-41).

[26] Özlem Arzu Azer, "Çin'in Enerji Güvenliği Bağlamında Kafkasya ve Orta Asya Politikası", *International Conference on Eurasian Economies* 2012, SESSION 4B: Enerji ve Tabii Kaynaklar, s. 233-234.

[27] Azer, agm., s. 235-239.

dair hususlar ÇHC'yi küreselleşmeyi en fazla savunan ülke konumuna getirmiştir.[28]

Öte yandan ÇHC, Kafkasya bölgesini etraflıca araştırarak hammadde kaynakları, ulaşım ve iletişim imkânları ve satış pazarlarının raporunu hazırlamıştır. Çin bölge ülkelerinin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve egemen devlet haklarına uluslararası alanda destek vermekle kalmamış, ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerini de geliştirmiştir.[29] Çin devlet başkanı Xi Jinping'in KYG'yi ilan etmesinin ardından, bölge ülkeleriyle olan iş birliğini güçlendirmiştir. Her üç ülke, ÇHC'nin bu girişimini resmî olarak desteklemiş dahası Asya Altyapı Yatırım Bankası'na da katılmıştır. Bölge ülkesi heyetleri, Çin tarafından düzenlenen KYG uluslararası iş birliği forumlarına da katılmaktadır. Bu durum ÇHC'yi son yıllarda bölge ülkelerinin önde gelen ticaret ortaklarından biri haline getirmiştir. Gelişen ilişkiler ÇHC lehine ticaret dengesizliği ortaya çıkarmıştır. ÇHC'nin ihracatı, bölge ülkelerinin ihracatından birkaç kat daha fazladır. Bölge ülkelerinden Gürcistan ve Ermenistan'dan bakır, bakır cevheri ve konsantresi, Azerbaycan'dan ise ham petrol ithal eden ÇHC, buna mukabil bölge ülkelerine makine ürünleri, endüstri ekipmanı, ev aletleri, elektronik eşya ve çeşitli tüketim malları satmaktadır. Gürcistan Kutaisi'de bulunan eski bir otomobil fabrikasının alanı serbest ticaret bölgesi olarak Çinli Hualing şirketine satılmıştır. Eylül 2017'de CEFC Energy Company Limited, Poti Serbest Sanayi Bölgesi'nin % 75 hissesini 10 milyon dolara satın almıştır. Gürcistan'daki en büyük Çinli yatı-

---

[28] Oktay Bingöl, "Üçüncü Dünya Savaşı Tartışmaları ve Gerçeklik", Güncel Değerlendirme-Merkez Strateji Enstitüsü, s. 1-6 https://www.academia.edu/36390514/%C3%9C%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC_D%C3%BCnya_Sava%C5%9F%C4%B1_Tart%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1_ve_Ger%C3%A7eklik/, (Erişim Tarihi: 3.11.2021), s. 3-4; Filiz Kutluay Tutar - Meram Tatlı, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya ve Enerji Politikaları", *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 5/15 (2019), s. 95, 103-105.

[29] Tükəzban Qasımova, *Azerbaycan-Çin ilişkilerinin Azerbaycan basınına yansıması (1994-1999)*, Azerbaycan Devlet İktisat Üniv. Uluslararası İlişkiler Böl., Bitirme Tezi, Bakü 2018, s. 7.

rımcı, Xinjiang Hualing Sanayi ve Ticaret Grubu'dur. Şirket, Gürcistan ekonomisindeki Çin yatırımlarının % 80'inden fazlasına sahiptir. Çinli şirketleri ülkedeki serbest ticaret bölgelerine çekmek isteyen Azerbaycan'da ÇHC, Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) ve Çin Petrol ve Kimya Şirketi Sinopec'i işletmektedir. Nahçıvan Otomobil Fabrikası'nda 2009'dan beri Çin'in Lifan markasının binek otomobillerinin montajı yapılmaktadır. Ermenistan'ın yatırımcıları arasında 43. sırada yer alan ÇHC'nin toplam yatırım miktarı 1.13 milyon ABD dolarıdır. KYG'nin ulaştırma ağını Güney Kafkasya ülkeleriyle entegre hale getirmek isteyen ÇHC ayrıca gümrük yasalarını uyumlaştırmak ve ticarî engelleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.[30]

ÇHC açısından radikal İslami hareketlerin önlenmesi, Doğu Türkistan'a sirayet etmemesi özel önem arz etmekte ve bu bağlamda bilhassa Kuzey Kafkasya'daki eğilimlerin bastırılmasında RF ile iş birliği yapmaktadır. Bu iş birliği ise daha ziyade Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)[31] üzerinden şekillenmektedir.[32] ÇHC, bilhassa E. Elçibey döneminde, Azerbaycan'ın Doğu Türkistan söylemleri, ilişkileri germiş, bu durum ÇHC'nin işgalci devletine fü-

---

[30] Konstantin IgorevichTasits, "Bir Kuşak Bir Yol" İnisiyatifi Kapsamında Çin'in Güney Kafkasya Politikası", çev. Cafer Aydınov, ULUSAM Yay., Kasım-2019, s. 1-5.

[31] Bilindiği üzere Avrasya bölgesel iş birliği örgütleri arasında ön planda olan ŞİÖ, Rusya ile Çin'in ortak inisiyatifi ile kurulmuştur. Temelleri 1996 yılında Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından atılan Örgüt, bugünkü yapısını ise 2001 yılında almıştır. Özbekistan'ın 2001 yılında katılımı ile ŞİÖ adı kullanılmaya başlamıştır. Rusya bir taraftan ŞİÖ'yü kullanarak ABD bölgeye yerleşmesini engelleyebilmek için Çin ile ittifak yapmakta, diğer taraftan da Çin'in bölgede artan etkinliğini kırmaya çalışmaktadır. ŞİÖ üyesi ülkelerin yıllık GSYH'si 7 trilyon doların üzerinde olması bir avantaj olarak görülmektedir. Bkz. Orhan Gazigil, "Avrasya Bölgesinde Rusya Federasyonu Öncülüğünde Kurulan Uluslararası Örgütler", Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara 2012, s. 45-56, 73-75.

[32] Türkiye'nin Kafkasya'ya Yönelik Politikalarını Şekillendiren Etmenler ve Dış Politika Önerileri Raporu, Haz. Hasan Oktay - Ufuk Cerrah, Kafkassam, Haziran 2018, s. 24-26.

ze satacak kadar ilişkiler geliştirmesine zemin hazırlamıştır. ÇHC'nin RF ve İran ile ilişkilerin artarak devam ettiği dönemlerde Çin'deki Ermeni diasporasının faaliyetleri iki ülkenin yakın ilişki kurmasına imkân sağlamıştır. Azerbaycan ile yaşanan füze krizine rağmen ÇHC günümüzde, bölgedeki diğer aktörleri rahatsız etmeyecek şekilde, her iki ülke ilişkilerini belli bir seviyede sürdürmektedir. KYG bağlamında önem arzeden Gürcistan'ı kaybetmek istemeyen ÇHC, RF'nin taleplerine rağmen, 2008 yılında Abhazya ve Güney Osetya olaylarını desteklememiştir. ÇHC yine toprak bütünlüğü bağlamında Azerbaycan'ın BM gündemine getirdiği teklifler hususunda ya tarafsız kalmış ya da lehte oy kullanmıştır.[33] Bütün bu gelişmeler ÇHC'nin Orta Asya'dakine benzer şekilde Güney Kafkasya'da da etkisini arttırdığını göstermektedir. Bölgede ÇHC'nin önemle üzerinde durduğu bir proje de, Gürcistan üzerinden Karadenize çıkacak olan İran-Ermenistan demiryolları hattının kurulmasıdır. Proje ile Çin-İran demiryolu hattı birleştirilmek istenmektedir.[34]

**Azerbaycan-ÇHC İlişkileri**

Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ve onunla ilişkiler kuran ilk ülkelerden biri olan ÇHC'nin, SSCB döneminde, ÇHC-SSCB ilişkilerinin bir parçası olmaktan öteye gidememiştir. Bu dönemde Azerbaycanlı sanatçılar turnelere gitmekte, petrol sanayisini geliştirmek üzere Azerbaycanlı uzmanlar Çin'e gönderilmekteydi. 1960 sonrası başlayan ÇHC-SSCB ayrılığı döneminde ÇHC'nin Azerbaycan ilişkileri duraklamıştı. Bu hal 2 Nisan 1992 tarihine kadar devam etmekle birlikte Ağustos 1992'de ÇHC'nin Bakü'de Büyükelçilik açması ile ilişkiler resmen başlamıştır.[35] Çin Devlet Başkanı XiJin-ping, günümüzdeki

---

[33] Aslanlı, "Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu", s. 19-20, 32.

[34] Atilla Sandıklı - Elnur İmayilov, "Küresel ve Bölgesel Etkileşimde Kafkasya", *Karadeniz ve Kafkasya'da Güvenlik ve İşbirliği Paneli*, İstanbul 2014, s. 87-89.

[35] "Embassy of the People's Republic of Chına in the Republic of Azerbaijan (1992)", Sovmestnoye Kommyunike ob Ustanovlenii Diplomatiçeskih Otno-

Azerbaycan-ÇHC ilişkilerinin dostane bir şekilde geliştiğini, Azerbaycan ise "ÇHC ile iş birliği seviyesini genişletmeyi umduğunu ve Azerbaycan kapısının ÇHC'ye "her daim açık" olduğunu ifade etmiştir.[36]

SSCB'nın dağılması sonrası ÇHC, Güney Kafkasya'da bağımsızlıklarına kavuşan devletlerden Azerbaycan'ı 27 Aralık 1991 tarihinde resmen tanımıştır.[37] Azerbaycan'ın zengin enerji kaynakları ÇHC'nin bölgeyle ilgilenmesini beraberinde getirmişse de Ebulfez Elçibey'in "Doğu Türkistan" ifadeleri ilişkileri germiştir. Azerbaycan'ın tutumundan endişelenen ÇHC, Ermenistan ile ilişkilerini yoğunlaştırmaya başlamıştır. 7-10 Mart 1994 tarihinde Haydar Aliyev'in Çin'e yaptığı ziyaret ile ilişkiler rayına koyulmaya çalışılmıştır.[38] Bu tarihten sonra gelişme gösteren iki ülke ilişkileri 2004 yılında meyvelerini vermeye başlamıştır. Zikredilen yılda Azerbaycan Petrol Şirketi SOCAR ile Çin Petrol Şirketi Shengli Oil arasında 4 Haziran'da ilk anlaşma yapılmış, 18 Haziran'da ise Karaçukur petrol yatağına Çin Petrol Şirketi ortak olmuştur.[39] Bu anlaşmayı müteakiben 18 Ha-

---

şeniy Mejdu Kitayskoy Narodnoy Respublikoy i Azerbaydjanskoy Respublikoy (02.04.1992), http://az.chineseembassy.org/rus/sbjw/t1833351.htm/, (Erişim Tarihi: 4.11.2021).

[36] https://www.wikiwand.com/tr/Azerbaycan-%C3%87in_ili%C5%9Fkileri/, (Erişim Tarihi: 3.11.2021).

[37] M. A. Vorobyeva, "Realizatsiya initsiativı OPOP na Yujnom Kavkaze", *Postsovetskiye İssledovaniya*, 3/8 (2020), s. 651.

[38] "Embassy of thePeople's Republic of China in theRepublic of Azerbaijan, 1994", Sovmestnoye zayavleniye ob osnovnıh drujestvennıh otnoşeniy mejdu Kitayskoy Narodnoy Respublikoy i Azerbaydjanskoy Respublikoy, http://az.chineseembassy.org/rus/sbjw/t1833350.htm/, (Erişim Tarihi: 4.11.2021); D. Babayan, *Politika Kitaya v Tsentral'noy Azii, Na Kavkaze i v Severnom Prikaspii v kontse XX - naçale XXI vv*, Federal'noye Gosudarstvennoye Byudjetnoye Uçrejdeniye Nauki İnstitut Vostokovedeniya RAN, Doktora Tezi, Moskova 2016, s. 244.

[39] Vusal Hasanzadeh, "Bir Kuşak Bir Yol" Projesi Çerçevesinde Çin ve Azerbaycan İlişkileri", https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/bir-kusak-bir-yol-projesi-cercevesinde-cin-ve-azerbaycan-i-liskileri/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

ziran 1998 tarihinde Bakü'de iki ülke hükümetleri arasında ÇHC'nin Azerbaycan'a indirimli kredi vermesi konusunda çerçeve anlaşması imzalanmıştır.[40]

Azerbaycan, ÇHC'nin KYG, "Lapis-Lazuli Ulaşım Koridoru", Hindistan-İran-Rusya'yı bağlayacak "Kuzey-Güney Ulaşım Koridoru" ve Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru projeleri bağlamında stratejik geçiş güzergâhı haline gelmiştir.[41] Gelinen noktada Azerbaycan-ÇHC ilişkilerini KYG bağlamında ele almak yerinde olacaktır. Bilindiği üzere KYG güzergâhlarından Orta Kuşak Azerbaycan'dan geçmekte ve bu durum Azerbaycan'ın önemini artırmaktadır. Azerbaycan, KYG'nın bir ortağı olmak amacıyla 29 Haziran 2015 tarihinde Asya Altyapı Yatırım Bankası'na 245 milyon dolar ile resmen üye olmuştur. ÇHC tarafından memnuniyetle karşılanan bu durum İlham Aliyev ve Xi Jin-ping arasında 2015 yılında KYG kapsamına giren bir dizi antlaşma imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Orta Koridorun tamamlanması ile Çin-Azerbaycan-Türkiye hattında sevkiyat süresini 10 güne indirmiş olacaktır. Yine 2017 yılında kullanıma açılan Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye arasındaki Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ÇHC'nin KYG projesinin tamamlayıcı önemli bir ulaşım hattı olmuştur. Azerbaycan-ÇHC ilişkileri eğitim düzeyinde de devam etmektedir. Bu bağlamda Bakü Devlet Üniversitesi bünyesinde 22 Nisan 2011 tarihinde Konfüçyüs Enstitüsü açılması kararlaştırılmıştır. Bu Enstitü ile Anhui Üniversitesi, Bakü'de 23 Nisan'da KYG projesine dair seminerler gerçekleştirmiştir. 2018 yılında Çin'in Lanzhou Üniversitesi'nde bir "Azerbaycan Araştırma Merkezi" kurulması kararlaştırılmıştır. Azerbaycan'ın KYG'ye resmen katılması iki ülke arasındaki ilişkileri daha da ilerletmiş ve 2019 yılı verilerine göre 2,184 milyon dolarlık bir ticari hacim ortaya çıkmıştır. Azerbaycan Enerji Bakanı Perviz Şahbazov, Çin'de gerçekleşen KYG Enerji bakanları

---

[40] Qasımova, *agt*., s. 8-14.

[41] "Karabağ Zaferi: Kafkasya'da Yeni Dengelerden Türk ve İslam Dünyasında Yeni İşbirliği Modeline", ULİSA, 10 Aralık 2020, s. 12.

toplantısına katılarak Ortak Deklarasyonu imzalamıştır. Yine ÇHC, KYG bağlamında Alat bölgesinde bulunan Bakü Uluslararası Deniz Ticaret Limanı'nın geliştirilmesi ile yakından ilgilenmiş, 2018 yılında bölgeye heyetler göndererek raporlar hazırlatmıştır.[42]

İki ülke arasındaki ilişkiler durağan görünmekle birlikte bazen gerildiği de vakidir. Mayıs 1999'da sekiz adet "Tayfun" ve 2013'te AR1A roketinin ÇHC tarafından Ermenistan'a satılması ile 15 Ekim 2001 tarihinde 100 milyon dolar değerinde ortak yatırım ve 2017'de 10 milyon yuan değerinde karşılıksız askeri yardım antlaşması, Azerbaycan tarafından tepki ile karşılanmıştır. Azerbaycan, ÇHC'nin Ermenistan'a silah satışını 3 Haziran 1999 tarihinde protesto etmiş, bunun üzerine Çin Halk Kongresi Başkanı Lee Pen, 22 Haziran 2000 tarihinde Avrupa seyahati dönüşü uğradığı Azerbaycan'da; "*Çin'in Azerbaycan'ın bağımsızlık ve toprak bütünlüğünden yana olduğunu ve Azerbaycan'la da aynı işbirliğini istedikleri*" açıklamasında bulunmuştur. 2015 iki ülke arasında imzalanan anlaşmada toprak bütünlüğüne saygı zikredilse de ÇHC'nin Ermenistan'a 2017 yılında karşılıksız askeri yardımı sorun olmaya devam etmektedir. Ayrıca ÇHC'nin Wuhan'da ortaya çıkan virüsle mücadele bağlamında Ermenistan'a gönderdiği sağlık malzeme kolileri üzerine *"Dostluğumuz Ağrı Dağı'ndan daha yüksek olsun"* ifadesi yazması, Azerbaycan'da ÇHC'nin samimiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra Azerbaycan kamuoyunda ÇHC'nin Doğu Türkistan'daki uygulamaları da tepki çekmektedir.[43]

ÇHC'nin Güney Kafkasya ile olan ticaretinin takribi yarısı Azerbaycan'ladır. Azerbaycan'da farklı sektörlerde 100'den fazla Çin şirketi faal durumdadır. 2015 yılında Hazar'ın ticari rotalarının belirlenmesi için Bakü'de toplanan komite Çin-Kazakistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye rotasında konteyner sevki-

[42] Hasanzadeh, agm.
[43] Hasanzadeh, agm.

yatını arttırmak üzere anlaşmaya varmıştır. 10 Aralık 2015 tarihinde her iki ülke Eğitim Bakanlıkları arasında eğitim ve demiryolu alanlarında işbirliği konusunda anlaşma imzalanmıştır. ÇHC'nin Azerbaycan'daki demiryollarına ilgisi Avrupa'ya uzanacak kesintisiz ve güvenli demiryolu ağı dolayısıyladır. Bütün bunların yanında Azerbaycan'ın sahip olduğu doğal kaynakları da ÇHC'nin iştahını arttıran diğer bir sebeptir. Bağımsızlık sonrası iki ülke arasında gelişen ilişkilerde göze çarpan bir husus da Azerbaycan'ın ithalat-ihracat dengesinde ÇHC lehine her yıl yaşanan artışlardır. Çin bankalarının kredi vermedeki cömertliği ve ticaret hacminin Çin lehine seyri, Azerbaycan'ın ÇHC'ye ekonomik bağımlılığını arttırma riski taşımaktadır. ÇHC'nin Azerbaycan'da üniversite, kültür merkezleri, Konfüçyüs Enstitüleri açması, kendi dil ve kültürünü yaymaya çalışması, Azerbaycanlı öğrencilere burs vererek Çin'de okumaya teşvik etmesi gibi hususlar, sadece ekonomik ilişkilerin değil, aynı zamanda politik ve toplumsal bir yayılma arzusunun tezahürüdür.[44]

Azerbaycan'ın iki ülke ilişkilerini geliştirmek istemesindeki en önemli faktör ÇHC'nin BM'nin beş daimi üyesinden biri olmasıdır. Dağlık Karabağ bölgesinin 1993 yılında Ermenistan tarafından işgaline dair BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararda ÇHC, Azerbaycan lehine oy vermiştir. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı noktasında ÇHC'nin ABD ile aynı noktada durduğu söylenebilir.[45]

ÇHC'den ithal edilen tekstil ürünleri dolayısıyla Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı tekstil ihracatı son yıllarda büyük düşüş göstermiştir. Mesela 2016 yılında yaklaşık 40 milyon dolar olan ihracat 2017 yılında 13 milyon dolara düşmüştür. Azer-

---

[44] Yılmaz, agm., s. 5276 vd.

[45] İsmailzade, agm., s. 30-31; S. Çolakoğlu, "Çin'in Orta Asya ve Kafkasya politikası", *Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, s. 415; Samir Mardanov, *Azerbaycan-ABD İlişkileri ve Azerbaycan'da ABD Algısı*, Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst., Doktora Tezi, Ankara 2012, s. 25, 191-193.

baycan'ın makine sektörü ithalatında ÇHC ilk üç ülke arasında olup bazı ürünlerde ilk sıradadır.[46] ÇHC, Azerbaycan enerji sektörüne ancak 2003 yılında girebilmiştir. SOCAR ile Shengli Oil şirketi arasında Pirsaat petrol yatağı için 4 Haziran 2003 ve Karaçukur petrol yatağı kullanımı için 18 Haziran 2004 tarihlerinde iki anlaşma ile ortaklık tesis edimiştir. Bu projelerde Arap Emirlikleri'nin Middle East Petrol şirketi de yer almıştır. İki ülke Savunma Bakanları ilki 2000 ve 2001 yılları arasında karşılıklı ziyaretler gerçekleştirmiş, akabinde bu ziyaretler tekrarlanmış olsa da, ÇHC'nin ikircikli tavrı dolayısıyla, sağlıklı bir sonuç elde edilememiştir. İki ülke ilişkilerini geliştirme bağlamında 17-19 Mart 2005 tarihleri arasında İlham Aliyev'in ÇHC'yi ziyareti en büyük adımlardan biri olmuştur.[47] İki ülke Kültür Bakanlıkları arasında 2005-2009 yılları arasında iş birliği protokolü imzalanmıştır. Aliyev'in resmî temasları bağlamında Azerbaycan'da Çin teknolojileri farklı sektörlerde iş birliğini öngören konular görüşülmüştür. 12 Mayıs 2008'de Çin'in Sichuan eyaletinde vuku bulan deprem üzerine Aliyev bir taziye mesajı mektubu göndermiş ve yıkılan eğitim binalarının yapımı için 1 milyon dolar bağışta bulunmuştur. Aliyev, ayrıca 8 Ağustos 2008 tarihinde Pekin'de yapılan 29. Yaz Olimpiyat Oyunlarının açılış törenine katılmıştır. 2012-2013 döneminde Azerbaycan'ın BM Güvenlik Konseyi'ne daimi olmayan üye seçilmesi ÇHC tarafından desteklenmiştir. İki ülke arasında, ilk toplantısı 27 Mayıs 2009 tarihinde gerçekleşen, ekonomik ilişkileri geliştirmeye matuf "Hükümetlerarası Ekonomik Komisyon" kurulmuştur. Aliyev, 8-11 Aralık 2015 tarihleri arasında ÇHC'ye bir başka resmî ziyarette

---

[46] Röyal Eyvazov, *Azerbaycan-Türkiye Dış Ticaret İlişkileri ve Güney Gaz Koridoru'nun Etkisi*, Bursa Uludağ Üniv. Sos. Bil. Enst., Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2019, s. 34, 44, 46-47.

[47] F. İsmailzade, "China's relations with Azerbaijan", *China and Eurasia Forum Quarterly*, 5/1 (2007), s. 31-32; "Embassy of thePeople's Republic of China in the Republic of Azerbaijan", Çin Xalq Respublikası və Azərbaycan Respublikası arasında birgə bəyannamə 17.03.2005, http://az.chineseembassy.org/rus/sbjw/t1833354.htm/, (Erişim Tarihi: 4.11.2021).

bulunmuştur. Bu ziyarette ise "Çin-Azerbaycan dostluk ilişkileri ve işbirliği geliştirilmesi ve derinleştirilmesi ile ilgili Ortak Beyanname" ve "Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İpek Yolu Ekonomik Hattı Oluşturulmasının Birlikte Desteklenmesine Dair Anlaşma Memorandumu" ile ikili iş birliğine dair 10 belge imzalanmıştır. Aliyev'e, ziyaretinin son günü Renmin Üniversitesi tarafından tarih alanında "Fahri Profesör" diploması takdim edilmiştir. Azerbaycan'ın aynı yıl ŞİÖ'ye diyalog ortağı olarak kabulü ile Asya Altyapı Geliştirme Bankası'nın kurucu üyesi olarak onaylanması da iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi adına atılan önemli adımlar olarak zikredilebilir.[48]

**Tablo-1:** Azerbaycan'ın ÇHC'ye (Hongkong ve Macau dâhil) İhracat-İthalatı (1.000 USD)

| | **1992** | **2000** | **2010** | **2020** |
|---|---|---|---|---|
| **İhracat** | 704,00 | 4.878,90 | 338.862,30 | 440.206,70 |
| **İthalat** | 285,00 | 23.099,90 | 588.355,00 | 1.415.188,00 |

(**Kaynak:** Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi)

Tablodan da anlaşılacağı üzere Azerbaycan-ÇHC arasındaki ithalat-ihracat dengesi 1992 ve sonrası dönemde ÇHC lehine büyük değişimler göstermiştir. 2020 yılı verilerine göre Azerbaycan'ın ÇHC'ye ihracatı ithalatına oranla neredeyse 3,5 kat daha azdır. Bu dengesizliğin önümüzdeki dönemlerde de geçmiş yıllara benzer şekilde artarak devam edeceği anlaşılmaktadır.

[48] Qasımova, *agt*., s. 15 vd.

**Gürcistan-ÇHC İlişkileri**

Gürcistan-ÇHC resmî olarak 9 Haziran 1992 tarihinde diplomatik ilişki kurmuştur.[49] Geçen zaman diliminde iki ülke arasındaki ilişkiler ağırlıklı olarak ekonomik alanda olmak üzere artmıştır. Her iki ülke başkentlerinde büyükelçilikleri faal durumdadır. ÇHC, 2017 yılı itibariyle, Gürcistan'ın en büyük dördüncü ticarî ortağı haline gelmiştir. Bölgenin diğer devletleri gibi Gürcistan da "tek Çin politikası"na ve Tayvan'ı tanımama prensibine riayet etmektedir. ÇHC ise buna karışık Abhazya ile Güney Osetya'nın bağımsızlık taleplerini tanımayarak Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü desteklemektedir.[50]

İki ülke ilişkileri günümüzde bir yoğunluk yaşamasa da büyük ölçüde toprak bütünlüğüne saygı temelinde ve KYG çerçevesinde ilerleme göstermektedir. ÇHC, KYG kapsamında Kars-Tiflis-Bakü demiryolu hattına önem vermekte ve projeyi malî olarak desteklemektedir. Gürcistan Dışişleri Bakanı Salome Zurabaşvili, 28 Nisan 2004'te, BM Ekonomik ve Sosyal Komisyonu'nun Şangay'daki toplantısında ÇHC Dışişleri Bakanı Li Zhao-xing ile bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmede Çin şirketleri Gürcistan'a davet edilmiştir. İki ülke arasında yapılan görüşmelerden askeri alandakilerde ise somut herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Üç Güney Kafkasya ülkesinden ÇHC'yi ziyaret eden ilk lider Eduard Şevardnadze ol-

---

[49] G. G. Maçavariani, "Gruziya-Kitay: politiçeskiye, ekonomiçeskiye i gumanitarnıye aspektı sotrudniçestva", *Vestnik RUDN, Seriya Mejdunarodnıye Otnoşeniya*, 1 (2015), s. 142.

[50] Maçavariani, agm., s. 142-143; Vorobyeva, agm., s. 657; "China-Georgia Friendship Celebratesthe 25th Anniversary of Diplomatic Relations", *Georgia Today, 13 Haziran 2017/(Erişim Tarihi: 3.11.2021); Larsen, Joseph,* "Georgia-China Relations: the Geopolitics of the Belt And Road", *Georgian Institute of Politics,* Chineti Saqartvelo Eng.indd (gip.ge) *3.11.2021; Thomas T. Allsen, Cultureand Conquest in Mongol Eurasia, Cambridge University Press, 2001, s.* 54; Diren Şahin, "Çin Politikalarının Kafkasya'daki Partneri: Gürcistan", http://www.sodip.org/cin-politikalarinin-kafkasyadaki-partneri-gurcistan/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

muştur. 2-4 Haziran 1993 tarihlerinde gerçekleşen ziyarette ekonomik ve ticarî alanlarda karşılıklı yatırımlara dair anlaşmalar imzalanmıştır.[51]

SSCB'nin dağılması sonrası ÇHC, Gürcistan Cumhuriyeti'ni resmen tanımış ve ilk resmî temas 9 Haziran 1992 tarihinde kurulmuştur. Nisan 2006'da Gürcistan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili, ÇHC'ye resmî bir ziyarette bulunmuştur.[52] İki ülke, BM ve diğer diğer uluslararası örgütlerde birbiriyle dirsek temasındadır. ÇHC, 2008 yılında patlak veren Güney Osetya Savaşı sonrasında, RF'nin bütün taleplerine rağmen de facto olarak kurulmuş olan Abhazya ve Güney Osetya devletlerini tanımayı reddetmiştir. Gürcistan ekonomisinin 2008 olayları sonrası iyileşme emareleri göstermesi iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimini 2010 itibariyle hızlandırmıştır.[53] ÇHC, Gürçistan'ı KYG'nin önemli bir parçası olarak görmektedir. ÇHC, 2014 yılında Gürcistan'ın doğrudan yatırım yapan dördüncü ülkesi olmuştur. Zikredilen tarihten itibaren birçok Çin şirketi Gürcistan'da büyük ölçekli projeler yapmaya başlamıştır. Otel ve ticaret merkezleri inşasına odaklanan Çin şirketi Hualing Group, 2017 yılında Gürcistan'ın en büyük yabancı yatırımcısı olmuştur. Ocak 2017'de CEFC China Energy şirketi, Poti şehrindeki Serbest Sanayi Bölgesi hisselerinin %75'ini satın almıştır. Aynı yıl iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır.[54]

---

[51] Aslanlı, "Çin-Güney Kafkasya Ülkeleri İlişkileri".

[52] Ş. Yigitaliyev - A. Karimova, "O nekotorıh modelyah otnoşeniy mejdu SŞA, KNR i RF v kontekste ih strategii v Tsentral'noy Azii i na Kavkaze", *Tsentral'naya Aziya i Kavkaz*, 2/50 (2007), s. 57.

[53] T. Mamulaşvili, "Gruziya i Kitay uglubyat sotrudniçestvo po ekonomiçeskim voprosam – MİD", *Sputnik Georgia*, https://sputnik-georgia.ru/economy/20101214/213647577.html/, (Erişim Tarihi: 4.11.2021); M. Krakowska, "The dragon in the room", https://neweasterneurope.eu/2018/01/30/the-dragon-in-the-room/, (Erişim Tarihi: 5.11.2021).

[54] Türkiye'nin Kafkasya'ya Yönelik Politikalarını Şekillendiren Etmenler ve Dış Politika Önerileri Raporu, s.27; https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87in-G%C3%BCrcistan_ili%C5%9Fkileri/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

Bölge ülkeleri arasında, jeo-politik konumu itibariyle öne çıkan Gürcistan, bilhassa KYG açısından, Çin-Avrupa mesafesini neredeyse yarıya indirecek potansiyele sahiptir. Bu özelliği ÇHC'nin bu ülkeye olan ilgisini arttırmaktadır. ÇHC, Gürcistan'ın stratejik güzergâh olma potansiyeli sayesinde RF'yi ekarte edebilme şansına da sahip olmayı düşünmektedir. Bütün bu özellikleri vasıtasıyla gelişen iki ülke ilişkileri ÇHC'yi 2016 yılı itibariyle, Gürcistan'ın üçüncü büyük ticaret ortağı haline getirmiştir.[55] Gürcistan'ın ÇHC'ye en büyük ihraç mamülü şarap üretimi olup 2016 yılında 5 milyon şişeden fazla şarap ihracatı gerçekleştirmiştir. İki ülke arasında 13 Mayıs 2017 tarihinde imzalanan "Serbest Ticaret Antlaşması" ile Çin pazarına Gürcü mallarının % 90'dan fazla vergiden muaf olarak girmesine imkân vermiştir.[56]

Gürcistan Hükümeti, 2003 yılı ülkede yaşanan muhalefet hareketleri (Gül devrimi) sonrası, enerji kaynaklarının yenilenmesine ilaveten, yeni hidroelektrik santralleri kurmak amacıyla başta Çinli şirketler olmak üzere arayışa geçmiş ve 30 yeni hidroelektrik santrali yapımı için anlaşmalar yapmıştır. Bu bağlamda 2017 yılında yapımına başlanan Gardabani termik santralinin ikinci bloğunun yapımı Çinli Tianchen Engineering Corporation-TCC'ye verilmiştir.[57] Gürcistan'ın 2019 yılı ihracatı 3,7 milyar, ithalatı ise 9,1 milyar dolar olup ÇHC ülke itha-

---

[55] Mehmet Öğütçü, *"The South Caucasus Between integration and fragmentation"*, *Stratejik Araştırmalar Merkezi*, (Mayıs 2015), s. 104; Orhan Gafarlı, *"Gürcistan Çin ile nasıl daha iyi bağlantı kurabilir?"*, http://chinaplus.cri.cn/opinion/opedblog/23/20171219/67052.html/, (Erişim Tarihi: 3.11.2021).

[56] Gürcistan Ekonomi Bakanlığı, http://www.economy.ge/?page=news&nw=180&lang=en/, (Erişim Tarihi: 9.11.2021); Diren Şahin, agm..; Türkiye'nin Kafkasya'ya Yönelik Politikalarını Şekillendiren Etmenler ve Dış Politika Önerileri Raporu.

[57] Büşra Bayramoğlu, *Kafkasya'da Büyük Güçlerin Enerji Rekabeti: Gürcistan Örneği (2002-2016)*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv. Sos. Bil. Enst.,*Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2019, s. 22, 49, 73, 80-84.

latında ilk üç içerisindedir.[58] Ülke yakın komşuları başta olmak üzere ÇHC gibi kendiyle komşu olmayan ülkelerle de siyasi, ekonomik ve ticari alanlarda ilişki kurmaya özel önem vermektedir.[59]

**Tablo-2:** Gürcistan'ın ÇHC'ye İhracat-İthalatı
(Ocak-Eylül 2021, 1.000 USD)

| Ocak | Şubat | Mart | Nisan | Mayıs | Haziran | Temmuz | Ağustos | Eylül | **Toplam** |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 26.871,6 | 26.939,4 | 55.699,3 | 88.859,8 | 63.833,1 | 27.669,9 | 77.753,5 | 54.204,2 | 56.436,0 | **478.266,9** |
| 99.604,5 | 40.660,3 | 43.074,4 | 43.716,4 | 62.589,3 | 73.355,5 | 96.608,1 | 59.867,5 | 80.469,6 | **599.945,5** |

(**Kaynak:** Gürcistan Ulusal İstatistik Ofisi)

**Tablo-3:** Gürcistan'ın ÇHC'ye İhracat-İthalat dengesi
(Yıllara göre)

| 1.000 USD | **2002** | **2010** | **2015** | **2020** |
|---|---|---|---|---|
| **İhracat** | 1.176,4 | 27.050,4 | 125.803,2 | 477.256,4 |
| **İthalat** | 8.717,4 | 335.160,0 | 587.298,9 | 709.078,8 |

(**Kaynak:** Gürcistan Ulusal İstatistik Ofisi)

Tablolardan da anlaşılacağı üzere ÇHC lehine ticaret hacmi daha fazla olan ülkelerden birisi de Gürcistan'dır. Her ne kadar pandemi dolayısıyla daralan ekonomik ilişkiler, Ağustos ve Eylül 2021 döneminde ÇHC lehine büyük artış göstermiştir. Geçmiş yıllarda gözlemlenen bu farkın önümüzdeki dönemde de devam edeceği öngörülmektedir.

---

[58] Gürcistan Ülke Raporu 2018, DEİK, Adana Ticaret Odası, s. 3-4, s. 11.
[59] Taşkın, *agt.*, s. 137.

**Ermenistan-ÇHC İlişkileri**

SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığına kavuşan bir diğer Güney Kafkasya ülkesi Ermenistan'dır. Bu ülke Azerbaycan ve Gürcistan'ın aksine, denizlere çıkışı yanında önemli enerji kaynaklarına sahip olmamasına rağmen jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli bir kara devletidir.[60] Ermenistan-ÇHC ilişkilerinin gelişmesindeki en önemli faktör ÇHC'nin 1915 olaylarına dair Erivan'a verdiği destek olmuş, bu bağlamda sözde Ermeni Soykırımı iddialarının 100. yılını anma etkinliklerinin canlı yayınlanması amacıyla 40 tonluk ekipman desteği göndermiştir. ÇHC'nin Dağlık Karabağ'ın işgali hususundaki tutumu Ermenistan ile ilişkilerinde ayrı bir yer tutar. Dağlık Karabağ konusunda 2008 yılında BM'de yapılan bir oylamada ÇHC çekimser oy kullanarak bu hususta tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Ermenistan Savunma bakanının 5 Eylül 2017 tarihinde ÇHC'ye gerçekleştirdiği resmî ziyarette verdiği demeçte, Çin'in Dağlık Karabağ konusunda yapıcı bir tutum takındığına vurgu yapmıştır. Beyanat ÇHC'nin Dağlık Karabağ konusunda Ermenistan'dan yana tavır aldığı anlamı taşımaktadır. ÇHC'nin tek tek devletlerden ziyade Kafkasya bölgesine ve dolayısıyla KYG'nin bölgeden geçecek güzergalarına odaklandığı söylenebilir.[61] İki ülke ilişkileri 2008 yılından itibaren istikrarlı bir şekilde gelişmiş, derinleşmiş ve ticari işbirliği de artmıştır. Bu bağlamda her iki ülkenin uluslararası platformlarda biribirini desteklediklerı görülmektedir.[62]

27 Aralık 1991 tarihinde Ermenistan'ı resmen bağımsız bir ülke olarak tanıyan ÇHC, 6 Nisan 1992 tarihinde de diplomatik ilişkileri başlatmıştır. Temmuz 1992'de Erivan'da ÇHC'nin, 1996 yılında ise Ermenistan Büyükelçiliği Pekin'de faaliyete geçmiştir.[63]

---

[60] Tüysüzoğlu, agm., s. 234.

[61] Bozkuş, agm. s. 37-38.

[62] https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87in-Ermenistan_ili%C5%9Fkileri/, (Erişim Tarihi: 3.11.2021).

[63] "Embassy of the People's Republic of Chına in the Republic of Armenia (2010)", Kitaysko-Armyanskiye otnoşeniya, http://am.china-embassy.org/rus/zygx/t392051.htm/, (Erişim Tarihi: 4.11.2021).

Mayıs 2019'da ise iki ülke vatandaşlarının vizesiz seyahatlerine dair bir anlaşma imzalanmış, 19 Ocak 2020 tarihinde resmen yürürlüğe girmiştir. 2013 yılı itibariyle 470 milyon dolar olan ihracat-ithalat dengesinde ÇHC açık ara öndedir. İki ülke arasındaki en büyük iş birliği projesi müşterek yatırım olan Shanxi Synthetic Rubber Group'tur. Ekonomik ve ticarî iş birliğine dair problemleri çözmek amacıyla kurulan bir komite bulunmaktadır. Ayrıca iki ülke arasında tarım ve bilimsel araştırmalar yapmak üzere ikili anlaşmalar da mevcuttur.[64]

İki ülke arasındaki her yıl kültürel iş birliği bağlamında kültür günleri tertip edilmektedir. Eğitim alanında 2008 yılında Erivan Brusov Devlet Diller ve Sosyal Bilimler Üniversitesi'nde Konfüçyüs Enstitüsü ile 2018 yılında da Çin-Ermeni Dostluk Okulu açılmış ve her yıl 15 öğrenci değişimi hususunda anlaşma yapılmıştır. 2012 sonrası KYG dolayısıyla Çin'de Ermenice eğitimi veren kurumlarda artış gözlemlenmiştir. Çinli şirketlerin Ermenistan'da faaliyetlerini artırması Çinli öğrencilerin bu ülkede eğitim almalarını beraberinde getirmiştir. ÇHC, 2018 yılında 12 milyon dolara Doğu Avrupa ve Kafkaslar'daki en büyük eğitim yatırımı olarak bilinen ve günümüzde 650 öğrencisi olan bir Çin Okulu inşa etmiştir.[65] Henüz direk uçuşların yapılmadığı Ermenistan-ÇHC arasında 19 Ocak 2020 tarihinden itibaren 90 günlük vize serbestiyesi yürürlüktedir. İki ülke arasıdaki askeri işbirliği her geçen gün güçlenmektedir. 2013 yılında Ermenistan ÇHC'den 128 km menzilli topçu roketlerini satın almış, Nisan 2020'de de Çongçing Belediyesi Ermenistan'a 50 bin adet FFP2 maske ve 20 bin adet tıbbî eldiven bağışlamıştır.[66]

---

[64] https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87in-Ermenistan_ili%C5%9Fkileri/ (Erişim Tarihi: 3.11.2021).

[65] Alin Ozinian, "Çin- Ermenistan ilişkileri güçleniyor", http://www.agos.com.tr/tr/yazi/22509/cin-ermenistan-iliskileri-gucleniyor/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

[66] yerevan.am | YerevangotmedicalmaterialsfrompartnercityChongqing, China (archive.org)/ (Erişim Tarihi: 1.10.2021). Yardım kolileri üzerine yazılan "Dostuğumuz Arart'tan daha yüksek" notu Azerbaycan ve Türkiye'de

İki ülke Ocak 2012'de askeri iş birliği anlaşması imzalanmış, bir yıl sonra da Ermenistan Savunma Bakanlığı, ÇHC'nin Ermenistan'a her yıl 5 milyon yuan askeri yardımda bulunacağını deklare etmiştir.[67] İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiyi daha da artırmak gayesiyle ortak serbest ekonomik bölgelerin oluşturulması, Kuzey-Güney Karayolu Koridoru ve Ermenistan-İran demiryolunun inşası konuları konuşulmaya devam etmektedir. Son yıllarda iki ülke arasındaki savunma teknolojileri alanında da gelişmeler yaşanmıştır. Serj Sarkisyan döneminde ÇHC, Ermenistan'a 1,5 milyon dolarlık bir askeri yardım anlaşması imzalamıştır. İki ülke parlementoları arasında dostluk gurubu kurulmasına yönelik 2019 yılında görüşmelere başlanmıştır.[68] Çin Komünist Partisi Politbüro Daimi Komitesi Başkanı Luo Gan, Eylül 2003'te ve Li Chang-chun, Nisan 2011'de Ermenistan'ı ziyaret etmiş, Mayıs 2010'da ise Ermenistan devlet başkanı Serj Sarkisyan, "Şangay Dünyası"nın açılış töreni için Pekin'e gitmiştir. 2003 yılında ÇHC'nin Shanxi Synthetic Rubber Group'u ve Ermenistan'ın Nairit LLC şirketinin finansmanıyla Shanna (Shanxi-Nairit) Synthetic Rubber Şirketi % 60'a 40 Çinliler lehine kurulup üretime başlamıştır.[69]

Gürcistan ve Azerbaycan'ın Batı ile entegrasyonunu dikkatle takip eden Ermenistan, RF ve İran yanında ÇHC'nin de bölgede bulunmasını çıkarlarına uygun görmektedir. Bu amaçla ÇHC ile olan ilişkilerini her geçen gün ilerleten Ermenistan, ÇHC ile askeri iş birliğine gitmeye önem vermektedir. ÇHC, Pe-

---

olumsuz tepkiler yaratmış, her iki ülke Dışişleri Bakanlığı, Çinli yetkililerden izahat istemiştir. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87in-Ermenistan_ili%C5%9Fkileri/, (Erişim Tarihi: 21.9.2021); Türkiye Çin'den açıklama istedi! Ermenistan'a gönderilen o yardım kolileri… (archive.org)/ (Erişim Tarihi: 1.10.2021).

67 https://tr.ert.wiki/wiki/Armenia%E2%80%93China_relations/, (Erişim Tarihi: 3.11.2021).

68 Ozinian, agm.

69 Kenan Aslanlı, agm., s. 17-18; https://tr.ert.wiki/wiki/Armenia%E2%80%93China_relations/, (Erişim Tarihi: 3.11.2021).

kin'de 11 Mayıs 1999 tarihinde yapılan zirve ile Ermenistan'a sekiz adet Typhoon taktik füze sistemi satmış, Ermenistan ordusu füzelerin kullanımı amaçlı Çinli subaylar tarafından eğitilmiştir. Bu füzelerden dördünün Karabağ'a yerleştirilmesi yüzünden Bakü'de protesto gösterisi düzenlendiği gibi Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı ÇHC'ye nota çekmiştir.[70]

1991 sonrası bölgede Ermenistan ile ilişkilerine özel önem vermeye başlayan ÇHC, yol inşaatı, oyunculuk, fuarlar, bilişim ve telekomünikasyon sektörlerinde de çalışma ve iş birliğine gitmiştir. ÇHC'nin uzun vadede bölgede Ermenistan'ı teknolojik danışmanlık merkezi haline getirmeyi planladığı söylenebilir. ÇHC, ekonomi alanında Ermenistan'a 2015 yılında, 20 yılda geri ödenmek koşuluyla 25 milyon dolar esnek kredi vermiştir. Ermenistan, ÇHC'den bir başka anlaşma ile de teknik yardım adı altında 9,6 milyon dolar borç almıştır. Ermenistan'ın ÇHC'ye ihracatı 2017 yılında 123,02 milyon dolar olmuş, ithalatı ise 478,9 milyon dolara ulaşmıştır. 2015 yılı verilerine göre ÇHC, Ermenistan'ın en fazla ihracat ve ithalat yaptığı ikinci ülkedir. Bu rakamlar 2018 yılı Ocak-Nisan döneminde % 40 artış göstermiştir. ÇHC'nin Erivan'da inşa ettiği elçilik binası eski SSCB bölgelerindeki en büyük elçilik binalarından ikincisi olup, bu durum ÇHC'nin Ermenistan'a verdiği önemi göstermektedir. ÇHC'nin Ermenistan özelinde ve Kafkasya bölgesine ilgisinin uzun vadeli bir strateji olduğu söylenebilir. Ermenistan üzerinden de diğer bölge devletlerine yönelik stratejiler geliştirmekte olan ÇHC'nin özellikle Ermenistan ile bölgenin diğer iki ülkesinden daha derinlemesine ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. KYG'ye ÇHC dışında Ermenistan'ın ilgisi ülkenin içinde bulunduğu yalnızlıktır. İki ülke arasında gelişen ikili ilişkilerin uzun vadede başta RF olmak üzere Batı, Türkiye hatta İran lehine olmayacağı söylenebilir. Bu durum önümüzdeki

---

[70] Nazmi Gül - Gökçen Ekici, "Azerbaycan ve Türkiye İle Bitmeyen Kan Davası Ekseninde Ermenistan'ın Dış Politikası", *Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel*, 7/1 (İlkbahar 2001), s. 376-380, 384, 391, not 51.

dönemde yeni çatışma alanları ortaya çıkarma riskine sahiptir. ÇHC'nin 2011 sonrası Ermenistan'a yaptığı yardımların 50 milyon doları geçtiği bilinmektedir. Ermenistan-ÇHC yakınlaşmasının RF tarafından yakından takip edildiğine şüphe yoktur. Her iki ülkede öğrencilere Çince ve Ermenice öğrenmelerine önem verilmektedir. Ortaokul ve lise öğrencilerine kadar indirilen bu önem Çince'nin öğrenilmesi için Erivan'da son teknolojiyle donatılmış bir okul açılmasına vardırılmıştır. 22 Ağustos 2018 tarihinde açılan okulun yapımı için ÇHC, Ermenistan'a 15 milyon dolar tahsis etmiştir. ÇHC ayrıca 2012 yılı sonrası Ermenistan'a yüzlerce halk otobüsü ve 200 adet ambulans aracı bağışlamıştır. Hatta ÇHC'li yetkililer bununla da yetinmeyerk 350 Ermeni doktor, hemşire ve ambulans şoförünü de eğitmiştir[71]. ÇHC ile Ermenistan arasında terörle mücadele bağlamında istihbarat paylaşımı yanında hergeçen gün gelişen ilişkiler de sözkonusudur[72].

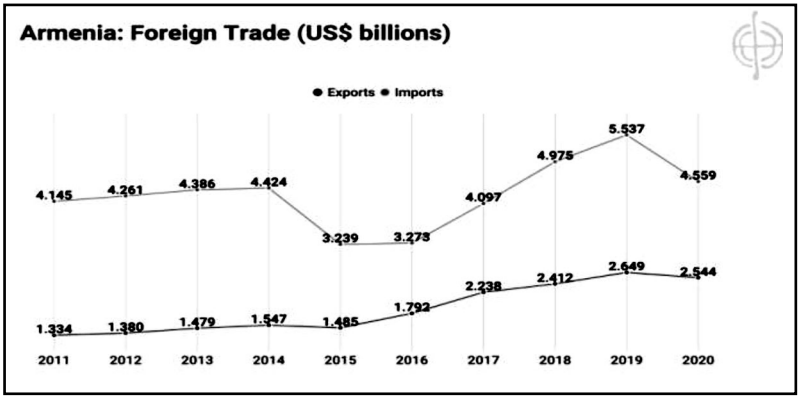


**Grafik 1:** *Ermenistan'ın yıllara göre ihracat-ithalatı (2011-2020)*
(**Kaynak:** Ermenistan İstatistik Komitesi)

[71] Bozkuş, agm., s. 32 vd.

[72] Alev Kılıç, "Olaylar ve Yorumlar", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 62 (2019), s. 19-21.

2020 yılında Ermenistan'ın ihracatının % 26,6'sı RF, % 18,4'ü İsviçre, % 11.4'ü ÇHC, % 6,4'ü Irak ve % 5.9'u Bulgaristan iledir. Bu beş ülke Ermenistan'ın ihracatının % 68.7'si oluşturmaktadır.[73] Bununla birlikte bölge devletlerinin diğer ikisinde olduğu gibi Ermenistan'ın da ÇHC ile yapılan ithalat-ihracat dengesinde bir dengesizlik görülmekte, önümüzdeki dönemlerde de bu dengesizliğin devam edebileceği öngörülmektedir.

**Sonuç**

1991 sonrası ortaya çıkan boşluk yanında ÇHC'nin dünyanın üretim üssü haline gelip yeni pazarlara, enerji ve hammadde tedarikine ihtiyaç duyması yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Bilhassa 2013 sonrası resmen açıklanan KYG ile ürettiğini en az maliyetle ve en kısa sürede pazarlara ulaştırma yanında hammadde ve enerji ihtiyacını karşılama yönünde stratejik öneme sahip Güney Kafkasya ülkeleriyle de stratejik ilişkiler kurmaya başlamıştır. ÇHC'nin kendi menfaatlerini önceleyerek geliştirdiği ilişkilerinde, Güney Kafkasya özelinde de "içişlerine karışmama ve toprak bütünlüğüne saygı" prensibini sloganik olarak kullandığı görülmektedir.

ÇHC'nin Güney Kafkasya ülkeleri arasında Ermenistan ile daha yakın ilişkiler içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu yakınlığın başlıca sebebi Gürcistan ve Azerbaycan'ın ABD, AB ve Türkiye ile yakın ilişkileri yanında kendisinin RF ve İran ile kurduğu ilişkiler belirleyici olmuştur. Dağlık Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgaline karşı net bir tavır sergilemeyen ÇHC, Ebulfez Elçibey'in Doğu Türkistan söylemleri yüzünden Azerbaycan ile ilişkiler gerginleşmiş, Haydar Aliyev ve akabinde İlham Aliyev dönemlerinde ise ilişkiler normalleşmeye başlamıştır. Bununla birlikte ÇHC'nin Ermenistan ile askeri ilişkilerini geliştirmesi ile başlayan ve silah satışı ile devam eden süreç

[73] Seda Hergnyan, "2020 - Armenia's Top 10 Foreign Trade Partners", http://hetq.am/en/article/128368/, (Erişim Tarihi: 4.11.2021).

Azerbaycan'da ÇHC ile ilişkilerin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. 1915 olayları ile ilgili ÇHC'nin ikircikli tavrı da Azerbaycan ile ilişkilerdeki bir başka gergin hususu oluşturmaktadır. ÇHC'nin KYG bağlamında İran-Ermenistan demiryolu projesi bölgede çok taraflı ve çok amaçlı bir strateji geliştirdiğini göstermektedir.

Azerbaycan'ın Hazar denizi havzasındaki enerji potansiyeli ÇHC açısından önem arzettiği için, Çin'in ilişkileri germeden ama kendi menfaatini önceleyen bir politika izlediği anlaşılmaktadır. Gürcistan ile ilişkilerini de "toprak bütünlüğü" bağlamında belirleyen ÇHC, 2008 yılında RF'nin ısrarına rağmen Abhazya ve Güney Osetya cumhuriyetlerinin bağımsızlığına taraf olmamıştır. Gürcistan'ın hem KYG güzergâhlarındaki stratejik konumu hem de Karadeniz'e kıyısı olması ÇHC'nin bu ülke ile ilişkilerinde hassas olmasını beraberinde getirmiştir.

Önümüzdeki dönemde de her üç devlet ile olan ilişkilerini bu ülkelerin dış politik eğilimlerinin belirleyeceği söylenebilir. Bu bağlamda bölge ülkelerinin ABD, AB ve RF ile olan ilişkileri ÇHC ile oluşacak ilişkileri belirleyecektir. Ermeni lobisinin faaliyetleri yanında ÇHC'nin adı geçen lobiye verebileceği destek Azerbaycan ile ilişkilerinin seyrini etkileyebilecek potansiyele sahiptir. Ermenistan'ın ÇHC'ye bölgenin diğer iki ülkesine göre daha yakın ilişkiler içerisinde olmasının bir diğer sebebi de Ermenistan'ın komşu ülkeler üzerindeki toprak talepleri yanında uzlaşmacı olmayan siyasetleri etkili olmaktadır. Bölgede bir nevi ÇHC'nin Azerbaycan ile ilişkilerde "toprak bütünlüğü"ne özel vurgu yapması Doğu Türkistan'da yaşanan ve muhtemel yaşanacaklara dair çekincelerinden kaynaklanmakta ve Azerbaycan kamuoyunda Çin algısının hergeçen gün kötüye gitmesi ÇHC'nin bu ülkeyle ilişkilerini zaman zaman gerginleştirmekte ve Ermenistan ile yakın ilişkiler kurmasına zemin hazırlamaktadır.

Tarihi süreç içerisinde Güney Kafkasya bölgesinin enerji kaynakları bakımından zenginliği yanında doğu-batı ekseninde

kilit bir noktada bulunması küresel ve bölgesel aktörlerin dikkatini çeken bir husus olagelmiştir. Bunun yanı sıra doğal gaz ve petrol yataklarına sahip olmasına ilaveten pazar olma potansiyeli de dikkatlerin Güney Kafkasya'ya çevrilmesine neden olmaktadır. Bu hususiyetleri yanında bölge ülkelerinin çözülememiş tarihsel problemleri bölge devletlerini aşırı silahlanmaya, ekonomik ve sosyal problemlerinin çoğalmasına yol açmış, muhtemelen önümüzdeki süreçte küresel ve bölgesel mücadelelerin bu türden problemleri kaşıyacakları veya ortaya çıkacak yeni çatışma alanlarına müdahalelerini beraberinde getirebilir. ÇHC ise bu alanlarda problemlerin çözümünden yana tavır almak yerine geride durup kendi ekonomik, siyasi, askeri ve stratejik çıkarlarını koruma politikalarını uygulama yönünde bir siyaset belirleyecektir.

ÇHC'nin temel siyasi argümanı olarak kullanageldiği içişlerine karışmama, toprak bütünlüğüne saygı, terörle mücadele ve istihbarat bilgi paylaşımı yanında ekonomik ilişkilere odaklanma stratejisinin sürdürülebilirliği tartışılır hale gelmiştir. Aynı durum Güney Kafkasya ülkeleri ile olan ilişkilerinde de gözle görülür bir hal almıştır. İlerleyen dönemlerde bu stratejiyi sorgulayan devlet yönetimlerinin bölge ülkeleri arasından da çıkması şaşırtıcı olmayacaktır. ÇHC'nin Ermenistan ile kurduğu yakın ilişkilerdeki tavrı Azerbaycan'ı rahatsız etmesi gibi Rusya ile kurduğu ilişkilerdeki tavrı Gürcistan'ı rahatsız edebilecektir. Bölge ülkelerinin ÇHC ile mevcut ilişkilerini sorgulaması, ÇHC'nin mevcut uluslararası düzenden memnuniyetsizliği, devletlerin önümüzdeki zaman diliminde farklı bakış açıları ile yeni ittifaklar kurabileceğini de göstermektedir.[74] Bu yönüyle bölgede önümüzdeki dönemlerde de gizli veya açık mücadelelerin varlığını koruyacağı söylenebilir. AB'nin enerji güvenliğinde Kafkasya bölgesinin rolü, bölgenin Batı dünyasındaki gün-

[74] ÇHC'nin söylemlerinin analizi hakkında geniş bilgi için bkz. Serdar Altun, "Çin'in Barışçıl Gelişme Söylemi'nin İmkân ve Sınırları: Afrika Örneği", *Turkish Studies*, 14/3 (2019), s. 249-275.

demini bundan sonraki süreçte de devam ettirecektir. Bölgede Rusya-ABD çekişmesi soğuk savaş şeklinde devam ederken, Çin ve Türkiye başta olmak üzere diğer ülkelerin gelecek dönemlerde açık veya örtülü bir mücadele içerisine girecekleri öngörülmektedir.

**Kaynaklar**

Adıbelli, B., "Çin'in Kafkaslar ve Avrasya Politikası", *Global Savunma*, https://www.globalsavunma.com.tr/cin-in-kafkaslar-ve-avrasya-politikasi.html/, (Erişim Tarihi: 4.11.2021).

*Allsen, Thomas T., Culture and Conquest in Mongol Eurasia, Cambridge University Press, 2001.*

Altun, Serdar, "Çin'in Barışçıl Gelişme Söylemi'nin İmkân ve Sınırları: Afrika Örneği", *Turkish Studies – Social Sciences*, 14/3 (2019), ss. 249-275.

Aslanlı, Araz, "Çin-Güney Kafkasya Ülkeleri İlişkileri", *Türk Yurdu*, 222 (Şubat 2006), https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3939/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

Asker, Ali-Aliyeva, Sevinç, "Türkiye dış politikasında Güney Kafkasya'nın güvenliği: Türk-Ermeni İlişkileri örneğinde", *İRS Siyaset*, 4/16 (KIŞ 2015), ss. 56-63.

Aslanlı, Araz, "Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu", *Eko Avrasya Yay.*, Ankara 2013, ss. 1-43.

Aslanlı, Kenan, "İran-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri", *İRAM*, (Aralık 2017), ss.1-28.

Atlas, Meryem İlayda, "Kenar, Kuşak ve Yol: Rusya'nın Transkafkasya Politikası", https://kriterdergi.com/dis-politika/kenar-kusak-ve-yol-rusyanin-transkafkasya-politikasi/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

Avcı, Erkan, "Çin'in Kafkasya Politikaları", *USBED* (Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü), Mart 2014, s.y.

Aydoğmuş, Hale, "Siyasi ve ekonomik temelde yükselen Türkiye-Çin ilişkileri", https://www.trthaber.com/haber/gundem/siyasi-

ve-ekonomik-temelde-yukselen-turkiye-cin-iliskileri-421508.html/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

Azer, Özlem Arzu, "Çin'in Enerji Güvenliği Bağlamında Kafkasya ve Orta Asya Politikası", *International Conference on Eurasian Economies* 2012, SESSION 4B: Enerji ve Tabii Kaynaklar, ss. 233-240.

Babayan, D., *Politika Kitaya v Tsentral'noy Azii, Na Kavkaze i v Severnom Prikaspii v kontse XX - naçale XXI vv*, Federal'noye Gosudarstvennoye Byudjetnoye Uçrejdeniye Nauki İnstitut Vostokovedeniya RAN, Doktora Tezi, Moskova 2016.

Başkan, A., "Chına's growıng presence in the Caucasus and its neıghbourhood: New Sılk Road", *Caucasology*, 4 (2018), ss. 204-225.

Bayramoğlu, Büşra, *Kafkasya'da Büyük Güçlerin Enerji Rekabeti: Gürcistan Örneği (2002-2016*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniv. Sos. Bil. Enst., *Lisans Tezi*, Ankara 2019.

Bingöl, Oktay, "Üçüncü Dünya Savaşı Tartışmaları ve Gerçeklik", Güncel Değerlendirme-Merkez Strateji Enstitüsü, s. 1-6 https://www.academia.edu/36390514/%C3%9C%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC_D%C3%BCnya_Sava%C5%9F%C4%B1_Tart%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1_ve_Ger%C3%A7eklik/, (Erişim Tarihi: 3.11.2021).

Boonstra, J., *The South Caucasus and its Wider Neighbourhood*, Madrid 2015.

Bozkaya, Özge – Sedef Eylemler, "Güney Kafkasya'da Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler Sorunu: Avrupa Birliği'nin Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 18/1 (2019), ss. 109-142.

Cabbarlı, Hatem, "Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları: Dağık Karabağ Örneğinde", *Karadeniz Araştırmaları*, 53 (Bahar 2017), ss. 51-69.

Ceylan, Sultan, "AB'nin Kafkasya Politikası ve Bölge Üzerindeki Etkileri", https://www.tuicakademi.org/abnin-kafkasya-politikasi-bolge-uzerindeki-etkileri/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

"China-Georgia Friendship Celebratesthe 25th Anniversary of Diplomatic Relations", *Georgia Today*, *13 Haziran 2017*.

Chkhikvadze, Vano, "Doğu Ortaklığı: Gürcistan için sırada ne var", https://tr.boell.org/tr/2019/09/24/dogu-ortakligi-gurcistan-icin-sirada-ne-var/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

Çolakoğlu, S., "Çin'in Orta Asya ve Kafkasya politikası", *Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine*, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, ss. 386-417.

Dedekoca, A. Ersin, *ABD-Çin İlişkilerinin Ekonomi Politiği ve Yeni Dünya Düzeni Oluşumuna Etkileri*, Kadir Has Üniv. Sos. Bil. Ensti., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

Demir, Ali Faik, "Çatışma Bölgesi Olarak Kafkasya En Önemli Çatışma Noktaları ve Çözüm Önerileri", Kafkasya'da Beklentiler ve Olanaklar Çalıştayı, Konrad Adeneauer Vakfı-Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 9 (Temmuz 2007), ss. 13-37.

Deveci Bozkuş, Yıldız, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Çin-Ermenistan İlişkileri", *Karadeniz Araştırmaları,* XVII/65 (2020), ss. 29-42.

Duran, Hasan - Kadir Kürşat Yılmaz, "Devi Bağlayan Bağlar: Çin'in Orta Asya Enerji Kaynaklarındaki Çıkarı", *International Conference on Eurasian Economies* (2011), ss. 36-43.

Ekrem, Erkin, "Yeni İpek Yolu Projesi ve Türk-Çin İlişkilerinde Uygur Sorunu", https://www.sde.org.tr/yeni-ipek-yolu-projesi-ve-turk-cin-iliskilerinde-uygur-sorunu-bolgesel-analiz-69/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

"Embassy of the People's Republic of Chına in the Republic of Armenia (2010)", *Kitaysko-Armyanskiye otnoşeniya,* http://am.chinaembassy.org/rus/zygx/t392051.htm/, (Erişim Tarihi: 4.11.2021).

"Embassy of the People's Republic of Chına in the Republic of Azerbaijan (1992)", Sovmestnoye Kommyunike ob Ustanovlenii Diplomatiçeskih Otnoşeniy Mejdu Kitayskoy Narodnoy Respublikoy i Azerbaydjanskoy Respublikoy (02.04.1992), http://az.chineseembassy.org/rus/sbjw/t1833351.htm/, (Erişim Tarihi: 4.11.2021).

"Embassy of the People's Republic of China in the Republic of Azerbaijan", Çin Xalq Respublikası və Azərbaycan Respublikası arasında birgə bəyannamə (17.03.2005), http://az.chineseembassy.org/rus/sbjw/t1833354.htm/, (Erişim Tarihi: 4.11.2021).

"Embassy of the People's Republic of China in the Republic of Azerbaijan, 1994", Sovmestnoye zayavleniye ob osnovnıh drujestvennıh otnoşeniy mejdu Kitayskoy Narodnoy Respublikoy i Azerbaydjanskoy Respublikoy (07.03.1994), http://az.chineseembassy.org/rus/sbjw/t1833350.htm/, (Erişim Tarihi: 4.11.2021).

Eyvazov, Röyal, *Azerbaycan-Türkiye Dış Ticaret İlişkileri ve Güney Gaz Koridoru'nun Etkisi*, Uludağ Üniv. Sos. Bil. Enst., Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2019.

Gafarlı, Orhan, "*Gürcistan Çin ile nasıl daha iyi bağlantı kurabilir?*", http://chinaplus.cri.cn/opinion/opedblog/23/20171219/67052.html/, (Erişim Tarihi: 3.11.2021).

Gazigil, Orhan, "Avrasya Bölgesinde Rusya Federasyonu Öncülüğünde Kurulan Uluslararası Örgütler", Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara 2012.

Gül, Nazmi - Gökçen Ekici, "Azerbaycan ve Türkiye İle Bitmeyen Kan Davası Ekseninde Ermenistan'ın Dış Politikası", *Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel*, 7/1 (İlkbahar 2001), ss. 371-396.

Güner, Ü. Bülent, "OBOR Sürecinde Türkiye; Beklentiler ve Sorunlar", *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimlerde Akademik Araştırmalar-VI, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Çalışmaları*, ss. 67-88.

Gürcistan Ülke Raporu 2018, DEİK, Adana Ticaret Odası.

Gürcistan Ekonomi Bakanlığı, http://www.economy.ge/?page=news&nw=180&lang=en/, (Erişim Tarihi: 9.11.2021).

Gürses, Emin, "Kafkasya'da Uluslararası Rekabet", *Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel*, 7/1 (İlkbahar 2001), ss. 250-273.

Hasanzadeh, Vusal, "Bir Kuşak Bir Yol" Projesi Çerçevesinde Çin ve Azerbaycan İlişkileri", https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-

merkezi/bir-kusak-bir-yol-projesi-cercevesinde-cin-ve-azerbaycan-i-liskileri/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

Hergnyan, Seda, "2020 - Armenia's Top 10 Foreign Trade Partners", http://hetq.am/en/article/128368/, (Erişim Tarihi: 4.11.2021).

Horbaladze, E. L., "Postsovetskoe prostranstvo v sfere interesov rossiyskoy i kitayskoy vneşney politiki: yabloko razdora ili prostranstvo dlya plodotvornogo sotrudniçestva", *Advanced Research: Problems And New Approaches*, s. 88 vd., https://sciencen.org/assets/Kontent/Konferencii/Arhiv-konferencij/KOF-232.pdf./, (Erişim Tarihi: 4.11.2021).

http://aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-iranda-cesitli-gorusmeler-gerceklestirdi/526130/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

http://www.aljazeera.com.tr/gorus/guney-kafkasyada-iran-ve-israil-rekabeti/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

http://www.aljazeera.com.tr/haber/putin-ve-ruhani-azerbaycanda/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

http://www.eurasianet.org/node/81701/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

https://tr.ert.wiki/wiki/Armenia%E2%80%93China_relations/, (Erişim Tarihi: 3.11.2021).

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87in-Ermenistan_ili%C5%9Fkileri/, (Erişim Tarihi: 3.11.2021).

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87in-G%C3%BCrcistan_ili%C5%9Fkileri/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-guney-kafkasya-ulkeleriyle-iliskileri.tr.mfa/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

https://www.tasnimnews.com/en/news/2016/01/23/978961/iran-china-issue-joint-statement-on-comprehensive-strategic-partnership/, (Erişim Tarihi: 21.9.2021).

https://www.wikiwand.com/tr/Azerbaycan-%C3%87in_ili%C5%9Fkileri/, (Erişim Tarihi: 3.11.2021).

İsmailzade, F., "China's relations with Azerbaijan", *China and Eurasia Forum Quarterly*, 5/1 (2007), ss. 29-34.

Jamilli, Elnur, *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası (1991-2001)*, Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst., Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

Kamiloğlu, Toğrul Veli, *Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Politikası*, Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst., Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

"Karabağ Zaferi: Kafkasya'da Yeni Dengelerden Türk ve İslam Dünyasında Yeni İşbirliği Modeline", ULİSA, 10 Aralık 2020, ss. 1-42.

Karadağ, Sinem, "İran-Ermenistan İlişkileri ve Belirleyici Dinamikler", İNSAMER, 29.07.2019, ss. 1-3.

Kerimoğlu, Yavuz, "Çin'in Orta Asya Politikaları", https://insamer.com/tr/cinin-orta-asya-politikalari_1942.html/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

Kılıç, Alev, "Olaylar ve Yorumlar", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 62 (2019), ss. 11-33.

Kırık, Hikmet - Atahan Birol Kartal, "Avrupa Birliği ve Rusya'nın Güney Kafkasya Politikaları: Bölgede Barış Artık Daha mı Yakın?", *Karadeniz ve Kafkasya'da Güvenlik ve İşbirliği Paneli*, İstanbul 2014, ss. 43-69.

Krakowska, M., "The dragon in the room", https://neweasterneurope.eu/2018/01/30/the-dragon-in-the-room/, (Erişim Tarihi: 5.11.2021).

Kodaman, Timuçin - İsa Burak Gonca, "Jeoekonomik Hayaller: Çin'in Yeni İpek Yolu Girişimi'nin Orta Asya'da Algısı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5/5 (2016), ss. 1251-1261.

*Larsen, Joseph,* "Georgia-China Relations: the Geopolitics of the Belt And Road", *Georgian Institute of Politics,* Chineti Saqartvelo Eng.indd (gip.ge), (Erişim Tarihi: *3.11.2021)*

Maçavariani, G. G., "Gruziya-Kitay: politiçeskiye, ekonomiçeskiye i gumanitarnıye aspektı sotrudniçestva", *Vestnik RUDN, Seriya Mejdunarodnıye Otnoşeniya*, 1 (2015), ss. 142-151.

Mamulaşvili, T., "Gruziya i Kitay uglubyat sotrudniçestvo po ekonomiçeskim voprosam – MİD", Sputnik Georgia, https://sputnik-

georgia.ru/economy/20101214/213647577. html/, (Erişim Tarihi: 4.11.2021).

Mardanov, Samir, "Azerbaycan-ABD İlişkileri ve Azerbaycan'da ABD Algısı", Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst., Doktora Tezi, Ankara 2012.

Ozinian, Alin, "Çin-Ermenistan ilişkileri güçleniyor", http://www.agos.com.tr/tr/yazi/22509/cin-ermenistan-iliskileri-gucleniyor/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

Öğütçü, Mehmet, *"The South Caucasus Between integration and fragmentation", Stratejik Araştırmalar Merkezi*, (Mayıs 2015).

Polat, Doğan Şafak, "Kafkasya'da Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan İttifakının Bölgesel Güvenliğe Etkileri", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/2 (Ekim 2019), ss. 248-265.

Qasımova, Tükəzban, *Azerbaycan-Çin ilişkilerinin Azerbaycan basınına yansıması (1994-1999)*, Azerbaycan Devlet İktisat Üniv. Uluslararası İlişkiler Böl.,Bitirme Tezi, Bakü 2018.

Ramazanov, Namık, *AB Güney Kafkasya İlişkilerinin Hukuki-Siyasi Boyutu*, İstanbul Üniv. Sos. Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

Rollan, N., "Vliyaniye Kitaya v stranah Vostoçnoy Evropı i Yujnogo Kavkaza", *Russie. Nei. Visions*, 112 (2018), ss. 1-30.

Sandıklı, Atilla - Elnur İmayilov, "Küresel ve Bölgesel Etkileşimde Kafkasya", *Karadeniz ve Kafkasya'da Güvenlik ve İşbirliği Paneli*, İstanbul 2014, ss. 71-104.

Şahin, Ahmet Yavuz - Muhammed Furkan Şahin, "Azerbaycan Ekslavı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Karabağ'ın İşgalden Kurtarılması Sonrası Türkiye İle Azerbaycan Ticari İlişkilerindeki Önemi", *International Social Sciences Studies Journal*, 7/80, ss. 1226-1232.

Şahin, Diren, "Çin Politikalarının Kafkasya'daki Partneri: Gürcistan", http://www.sodip.org/cin-politikalarinin-kafkasyadaki-partneri-gurcistan/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

Tasits, Konstantin Igorevich, "Bir Kuşak Bir Yol" İnisiyatifi Kapsa-

mında Çin'in Güney Kafkasya Politikası", çev. Cafer Aydınov, ULUSAM Yayınları Kasım-2019, ss. 1-5.

Taşkın, Mete, *Bağımsızlığından Sonra Gürcistan-Türkiye İlişkileri*, Dokuz Eylül Üniv., Atatürk İlkeleri ve Inkilap Tarihi Enst., Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2006.

Tuerdi, Reyılagulı, "Yeni İpek Yolu Projesi ve Türkiye-Çin İşbirliğine Etkileri", İstanbul Ticaret Üniv. Dış Ticaret Enstitüsü Tartışma Metinleri, ss. 1-15.

Tutar, Filiz Kutluay-Tatlı, Meram, "Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya ve Enerji Politikaları", *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 5/15 (2019), ss. 94-108.

Türkiye'nin Kafkasya'ya Yönelik Politikalarını Şekillendiren Etmenler ve Dış Politika Önerileri Raporu, Haz. Hasan Oktay - Ufuk Cerrah, KAFKASSAM, Haziran 2018, ss. 1-36.

Tüysüzoğlu, Göktürk, "Güney Kafkasya'da Bölgesel İşbirliği Gerçekliğinden Soyutlanan Ülke: Ermenistan", *Ermeni Araştırmaları*, 44 (2013), ss. 233-276.

Uzun, Ezgi, "Değişen Kafkasya Jeopolitiğinde Türkiye-İran İlişkileri" https://www.aa.com.tr/tr/analiz/degisen-kafkasya-jeopolitiginde-turkiye-iran-iliskileri/2094578/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

Üngör, Çağdaş, "Çin ve Üçüncü Dünya", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 41 (Ekim 2009), ss. 27-38.

Üzümcü, Adem - Samet Topal, "ABD-İran Yakınlaşması ve Kırım Gerginliği Ortamında Türkiye'nin Enerji Tedarikinde Azerbaycan, İran ve Irak'ın Artan Önemi: Dış Ticaret ve Enerji İlişkileri Açısından Yeni Fırsatlar (mı?)", *KAÜ İİBF Dergisi*, 6/9 (2015), ss. 95-128.

Vorobyeva, M. A., "Realizatsiya initsiativı OPOP na Yujnom Kavkaze", *Postsovetskiye İssledovaniya*, 3/8 (2020), ss. 651-663.

Yalçınkaya, Alaattin, "Kafkasya da Siyasi Gelişmeler Etnik Düğümden Küresel Kördüğüme", https://avim.org.tr/tr/Yorum/CIN-IN-KAFKASYA-DA-ARTAN-AGIRLIGI/, (Erişim Tarihi: 20.9.2021).

Yapıcı, Utku, "Türkiye'nin Güney Kafkasya Siyaseti", *Alternatif Politika*, 7/3 (Ekim 2015), ss. 425-245.

Yavılıoğlu, Cengiz, "Çin Öncülüğünde Yeni Bölgesel Finansal Mimari Oluşturma Çabaları: Tek Kuşak-Tek Yol Projesi", *Maliye Dergisi*, 170 (Ocak-Haziran 2016), s. IX-XV.

"YerevangotmedicalmaterialsfrompartnercityChongqing, China (archive.org)"/, (Erişim Tarihi: 1.10.2021).

Yessirkepov, Saken, *Çin'in Orta Asya Politikası*, İstanbul Üniv. Sos. Bil. Enst., Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

Yıldıran, Mustafa, "İpekyolu Çevresinde Enerji Ekonomilerinin Yükselişi ve Enerji Üzerindeki Rekabet: Potansiyel, Stratejiler ve Yeni Büyük Oyun", *Avrasya Etüdleri*, 43 (2013-1), ss. 105-138.

Yılmaz, Serdar, "Bir Kuşak Bir Yol Projesinin Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye'ye Etkisi", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16/32 (Aralık 2020), ss. 5274-5301.

Yigitaliyev, Ş. – A. Karimova, "O nekotorıh modelyah otnoşeniy mejdu SŞA, KNR i RF v kontekste ih strategii v Tsentral'noy Azii i na Kavkaze", *Tsentral'naya Aziya i Kavkaz*, 2/50 (2007), ss. 50-60.